

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

**PARİS MEKTEB-İ OSMANİSİ'NİN KURULUŞ,
AMAÇ VE İŞLEVİ**

Yüksek Lisans Tezi

Mehtap AY

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

**PARİS MEKTEB-İ OSMANİSİ'NİN KURULUŞ,
AMAÇ VE İŞLEVİ**

Yüksek Lisans Tezi

Mehtap AY

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Bekir KOÇ

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

PARİS MEKTEB-İ OSMANİSİ'NİN KURULUŞ,
AMAÇ VE İŞLEVİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Bekir KOÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1.1. Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi.....	7
1.1.1. Tanzimat Öncesi Dönem Osmanlı Eğitimi	7
1.1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitimi	11
1.1.2.1. Tanzimat Döneminde İlköğretim	14
1.1.2.2. Tanzimat Döneminde Ortaöğretim	16
1.1.2.3.1. Rüşdiyeler	16
1.1.2.3.2. İdadiyeler.....	18
1.1.2.3.3. Sultaniyeler	19
1.1.2.4. Tanzimat Döneminde Yükseköğretim	22
1.2. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Eğitim Politikası Ve Mekteb-i Osmani'nin Kurulmasındaki Etkileri	26
1.2.1. Mehmet Ali Paşa'nın Eğitim Politikası	26
1.2.2. Ecole Egyptinne (Paris'teki Mısır Mektebi) ve Mekteb-i Osmani'nin Kurulmasındaki Etkileri	31

II. BÖLÜM

2.1. Paris'teki Mekteb-i Osmani'nin Kuruluşu, İşleyişi ve Denetimi.....	36
2.1.1. Mekteb-i Osmani'nin Kurulma Fikrinin Ortaya Çıkışı.....	36
2.1.2. Mekteb-i Osmani'nin Açılışı.....	38
2.1.3. Mekteb-i Osmani'nin İşleyiş ve Denetimi	44
2.2. Öğretim Yılları	48

2.1.3.1. 1858-1859 Öğretim Yılı.....	48
2.1.3.2. 1859-1860 Öğretim Yılı.....	55
2.1.3.3. 1860-1861 Öğretim Yılı.....	59
2.1.3.4. 1861-1862 Öğretim Yılı.....	60
2.1.3.5. 1862-1863 Öğretim Yılı.....	61
2.1.3.6. 1863-1864 Öğretim Yılı.....	62
2.1.3.7. 1864-1865 Öğretim Yılı.....	64
2.3. Mekteb-i Osmani’de Dersler	69
2.3.1. Tarih Dersi.....	65
2.3.2. Coğrafya Dersi.....	65
2.3.3. Fransızca Dersi	66
2.3.4. Fizik-Kimya Dersleri.....	66
2.3.5. Matematik Dersi	66
2.3.6. Resim Dersi	67
2.4. Mekteb-i Osmani’nin Masrafları	68
2.4.1. 1857-58 Yıllarına Ait Masraflar.....	68
2.4.2. 1858-59 Yıllarına Ait Masraflar.....	68
2.4.3. 1859-60, 1860-61, 1861 Yıllarına Ait Masraflar	69
2.4.4. 1863 Yılına Ait Masraflar	69
2.5. Mekteb-i Osmani Müdürleri.....	72
2.5.1. Ali Nizami Bey	72
2.5.2. Münir Ahmet Esad Efendi	72

2.6. Mekteb-i Osmani'de Görev Alan Öğretmeler	73
2.6.1. Edouard Levy	73
2.6.2. Chantel ve Fidon	73
2.6.3. Perrot Ligodiere	74
2.6.4. Edouard le Barbier	74
2.6.5. Hoca Tahsin Efendi	74
2.6.6. Selim Sabit Efendi	76
2.6.7. Pavet de Courteille	77
2.6.8. Joseph Antoine Aleksandre Mennequin	77
2.6.9. Sardou	78
2.6.10. Ressam Duber	79
2.7. Mekteb-i Osmani'nin Kapatılması	80
2.8. Mekteb-i Osmani Öğrencileri	87
SONUÇ	92
ÖZET	94
ABSTRACT	96
KAYNAKÇA	98
EKLER	
EK-1 Resim 1	101
EK-2 Resim 2	102
EK-3 Resim 3	103
EK-4 Resim 4	104
EK-5	105
EK-6	106

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
İ.HR.	: İrade-i Hariciye
İ.D.	: İrade-i Dahiliye
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınlayan

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde Batılılaşma çabaları nedeniyle Avrupa'ya, özellikle de Fransa'ya birçok öğrenci göndermiştir. Buna rağmen kendi topraklarının kilometrelerce uzağında, Fransa'nın başkentinde bir Osmanlı Okulu yani "Mekteb-i Osmani"'yi açma gereği duymuştur. Osmanlı Tarihinde ilk ve tek olan böyle bir okula niçin ihtiyaç duyulduğu, okulun nasıl ve kimler tarafından kurulduğu, işlevi, işleyişi Türk Eğitim ve Çağdaşlaşma Tarihi açısından önemi çalışmamızın temelini oluşturan konulardır.

Konunun seçiminde ve çalışmamızın her aşamasında büyük emeği bulunan hocam Yrd. Doç. Dr. Bekir KOÇ'a, lisans döneminde olduğu gibi yüksek lisans döneminde de her zaman fikirlerinden istifade etme olanağı bulduğum hocam Prof. Dr. Musa ÇADIRCI'ya, ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Ayrıca, değerli zaman ve bilgisini paylaşmaktan kaçınmayan hocam Yrd. Doç. Dr. İlknur POLAT HAYDAROĞLU'na ve arşiv belgelerine ulaşmamı kolaylaştırarak bana zaman kazandıran değerli arkadaşım Hasan KAYA'ya yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Mekteb-i Osmani, hazırlık okulu niteliği taşımasına ve genel olarak başarısız bir deneme olmasına rağmen, Osmanlı devleti'nin sadece Paris'te değil, aynı zamanda yurt dışında açtığı ilk ve tek mekteptir.¹ Avrupa'da neden böyle bir okulun açılmasına ihtiyaç duyulduğu sorusunun en önemli cevabı kuşkusuz çağdaşlaşma gereğidir. Mekteb-i Osmani konusuna geçmeden önce Osmanlı devleti üzerindeki Avrupa etkisi ve çağdaşlaşma hareketlerini incelemek, mekteb'in önemini anlamak açısından yararlı olacaktır.

Roderic H. Davison "The Advent of the Principle of Representation in the Government of the Otoman Empire" adlı makalesinde çağdaşlaşma teriminin tek bir anlamı olmadığını belirtmiştir. Davison aynı makalesinde, 18.yy'dan beri önemli bazı değişimlerin Osmanlı devletini etkilediğini ve bu değişimlerin Avrupalı Batıyla olan ilişkiler sonucu ortaya çıktığını dile getirmiştir.² Batılılaşmayı ise Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması şeklinde tanımlamak mümkündür.³ Bu bağlamda Osmanlı devleti için çağdaşlaşma kavramının Batılılaşmayla aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz. Osmanlıda adı konulmamış olan Batılılaşma olgusu dış

¹ ŞİŞMAN, Adnan, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri*, TTK, Ankara 2004, s. 56.

² DAVİSON, Roderic H., "The Advent of the Principle of Representation in the Government of the Ottoman Empire", *Beginnings of the Modernization in the Middle East, The Nineteenth Century*, Ed.by W. Polk and R. Chambers, Londra 1968, s.93

³ KILIÇBAY, "Mehmet Ali, Osmanlı Batılılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, C.2 s.147

zorlanmadan çok, bir iç kararın sonucu olmuştur. ⁴Çağdaşlaşma olayının incelenmesinde bize daha yararlı olacak kavram, din kavramından çok gelenek kavramı olacaktır. Osmanlı rejiminin en önemli yanı, dinsellikten çok gelenekselliktir. Geleneksel düşünde yenileşme, çağdaşlaşma kavramları olamaz. Çünkü bu görüşe göre hiçbir değişme iyiye götürmez ancak bozulmaya götürür. Islah ancak eski düzene dönmekle mümkündür. Bu görüş ve onun zaman zaman harekete getirdiği girişimler XVII. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. ⁵ Ancak Rönesans devrinden itibaren her sahada ilerleme kaydeden Avrupa ve onun vücuda getirdiği medeniyet karşısında zayıf duruma düşen Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça Anlaşmasından sonra artık Avrupa Devletlerinin çıkarları doğrultusunda zaman zaman ittifak yapılan, zaman zaman da dışlanan bir konuma girmiştir. Bu andan itibaren Avrupa'yı yakalamak, devletin ihtişamlı dönemini yeniden canlandırmak arzusuyla gözler Batı'ya çevrilmiş ve yapılan bütün yenilik hareketleri Batı'dan örnek alınarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. ⁶

Batı'dan etkilenme II. Mahmut devrine kadar, hükümdarın hukuksal yetkileri ile devlet teşkilatında hiçbir değişikliğe yol açmamıştır. Yalnız askeri, sosyal ve kültürel alanlarda sınırlı izler bırakmışlardır. Bu bir asırlık Pre-Tanzimat (Tanzimat Öncesi) devresinde söz konusu olan Batı etkisinin daha ziyade Fransa kanalı ile geldiği

⁴ ORTAYLI, İlber, "Batılılaşma Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, C.1,s.137

⁵ BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 26-35

⁶ ŞİŞMAN, Adnan, *a. g. e.*,s.1

görülmektedir.⁷ Mekteb-i Osmani'nin Fransa'da açılmış olması da Osmanlı eğitim ve kültürü üzerinde varolan Fransız etkisinin göstergelerinden biridir.

Fransızlarla ilk olarak yakınlığımız 1525'te Fransız kralı François I'in Pavia (İtalya)'da İspanyollara yenilip yardım istemesiyle başladı. Kanuni Sultan Süleyman 1526 Mayıs'ının 24'ünde gönderdiği name-i hümayun ile yardımını bildirdi ve Fransız Kralını kurtardı. Türk-Fransız dostluğunun geleneği bu olayla başlamıştır. Ancak, Kanuni Sultan Süleyman ile François I arasında başlayan bu dostluğun yararını hep Fransızlar görmüştür. Onlara tanınan ayrıcalık her padişah döneminde yenilendi. Fransa Osmanlı devletiyle her zaman dostluk kurmaya çalışmıştır; ne var ki Kanuni'den bu yana bize yaklaşmasının altında biraz gösteriş sezilir. Fransız siyasetinin tek ilkesi dışarıya karşı Türklerle birleşik görünmektir.⁸ Bu dostluk geleneğinde tarih kadar coğrafya'nın da etkisi olmuştur. Kuzey komşumuz Ruslar ile yüzyıllarca savaşmış ve onlara gerektiği kadar değer vermemiş bulunuyorduk. Üstelik, Osmanlı İmparatorluğu dış dünyaya açılırken Rusya örnek bir ülke olarak görülmemekteydi. Rusya örneğine benzer bir durum Avusturya için de geçerlidir. Avusturyalılar ile de karşılaşmamız ancak savaş alanlarında olmuştur. Almanya ise, Avusturya'nın arkasına düşen bir kara devletiydi. Ayrıca, Almanya henüz birliğini sağlayamamış yeni yeni oluşan bir toplumdur. Aynı şekilde İtalya'da henüz beylikler halinde bulunmaktaydı, birliğini sağlayamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu İtalya'ya tepeden bakmaktaydı. İngiltere ise

⁷ KARAER, Nihat, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Ankara 2003, s.2-3

⁸ AKINCI, Gündüz, *Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)*, Ankara 1973, s. 2-3

lkeler tesi bir yerde, Fransa'nın arkasında kalmaktaydı. Bütün bu sebepler neden Fransa kapısından Batıya ynelindiğinin bazı cevaplarıdır.⁹

Osmanlı'nın Batılılaşmasından bahsederken daimi elçiliklerin rolünü unutmamak gerekir. Batı alemi dışında ilk olarak daimi elçilik kuran devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Gerçekten bu elçilikler Türk toplumunun Batılılaşmasında başlıca üç yoldan yardım etmişlerdir. Batıyı tanıyan devlet adamları yetişmesine imkan vermişler, Batıdan asker ve sivil uzmanlar getirtilmesinde vasıta olmuşlar ve Batıya gönderilen öğrencilerin işlerini düzenlemişlerdir. Osmanlı daimi elçiliklerinin Batılılaşma hareketleri tarihimizdeki rolü, hiç şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Batı askeri ve mülki müesseselerinin nizamnameleri çoğu zaman bu elçilikler yoluyla getirtildiği gibi, Batı yaşayış tarzı ve sanat zevkinin Türkiye'de yayılışında da bahis konusu elçiliklerin tesiri görülmüştür.¹⁰

Tanzimat'tan önce Batılılaşma adına en önemli yenilikler II. Mahmut döneminde yapılmıştır. Bu yeniliklerin başında, gelecek devirlerin aydınlarını, yenilik taraftarı olacak nesilleri yetiştiren yüksek mekteplerin açılması, bilhassa Avrupa'ya ğrenci gönderilmesi gibi teşebbüsler gelmektedir. Zaten Mahmut devrinin en esaslı, en faydalı tedbirlerinden biri, o vakte kadar her türlü ıslahat ve yeniliğe karşı daima muhalefet eden yeniçerilerin lağvı ise, diğerisi de sonraki devirlerde faal bir rol oynayacak adamlar

⁹ KARAER, Nihat, *a.g.e.*, s.3-4

¹⁰ KURAN, Ercümend, *Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü*, VI.Türk Tarih Kongresi, Ankara 1967, s.489-490

yetiştirmek suretiyle Batılılaşma hususunda zemini hazırlamaktır.¹¹ Batılılaşma adına yapılan yenilikler II. Mahmut'tan sonra da artarak devam etmiş ve 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanıyla Tanzimat adı verilen yeni bir dönem başlamıştır.

Tanzimat terimi, Gülhane hattında geçen genel prensiplere dayanan düzeni anlatır. Tanzimat devrinin ilk merhalesi, 1856'da son bulur ve ikinci merhalesi aynı tarihte ilan edilen Islahat Fermanı ile başlar.¹² Tanzimatçılar, 19.yüzyılın ortalarında reformlarını geleneksel bir devletin kadrolarıyla çeşitli dil ve dinden grupların çatıştığı bir ortamda yürütmek zorundaydılar. Muhalifleri çoktu; ama hiç kimsenin burnunu kanatmadan, özgürlüğünü kısıtlamadan eski bir imparatorluğu ağdaşlaşma yoluna çıkardılar.¹³ Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda tek bir kelime ihtiva etmemesine rağmen bu devirde görülen yeniliklerin en genişi, en önemlisi şüphesiz eğitim sahasında meydana gelmiştir. Bir toplumda değişme başladığında bu değişim öngörülen alanlar kadar, öngörülmeyen alanlara da sıçrar. Osmanlı toplumu belki çok köklü bir değişim geçirmiyordu ama modernleşme toplumun her kesitine ve her kurumuna sıçramıştır.

II. Mahmut devrinde açılmış veya açılması düşünölmüş okullar gibi, tamamiyle yeniden tesis edilen, ilk, orta ve yüksek okullar da bu devirde ortaya çıkmaya başlamışlardır. Gerçekte bugün hiçbir eğitim kuruluşumuz yoktur ki temeli bu devirde atılmamış olsun. Askeri okulların kuruluşu, mülkiye rüştiyelerinin tesisi, Paris'te Mekteb-i Osmani'nin açılması, ilk idadilerin, ilk liselerin, lisan mektebinin, askeri

¹¹ TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1969, s. 153-154

¹² KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, TTK, Ankara 1994, s. 171

¹³ ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumunu*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1986, s. 69-78

rüştîyelerinin, Mekteb-i Mülkiye'nin gibi pek çok mektebin açılması ve ıslahı bu devre rastlar.¹⁴

Paris'te bir Osmanlı Okulu'nun yani Mekteb-i Osmani'nin açılması bu çağdaşlaşma adımlarının bir uzantısı olarak kaynağını Tanzimat'tan almıştır. Osmanlı Devleti tarafından gönderilen Türk öğrencilerini, Fransız uzmanların rehberliğinde Fransa'daki kolejlere hazırlamak amacıyla kurulan söz konusu okul kısa ömürlü olmasına rağmen kuruluş amacı ve fonksiyonları itibariyle farklı bir öneme sahiptir. Mekteb-i Osmani "Avrupa gibi olma" çabasında olan Osmanlı Devletinin gelecekteki kadrolarını oluşturacak adamlarını "Avrupalı gibi" yetiştirme isteğinin bir sonucudur.

Avrupa'da açılan ilk ve tek Türk okulu olan Mekteb-i Osmani'nin hangi amaç ve beklentilerle nasıl bir ortamda kurulduğunu anlamak için Tanzimat öncesi ve Tanzimat dönemi Osmanlı eğitiminin genel özelliklerine bakmak yararlı olacaktır.

¹⁴ TURHAN, Mümtaz, *a.g.e.* s.160-161

I. BÖLÜM

1.1. TANZİMAT ÖNCESİ VE TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ

1.1.1. Tanzimat Öncesi Dönem Osmanlı Eğitimi

Tanzimat öncesi dönem Osmanlı eğitiminin genel karakterine baktığımızda, eğitim-öğretim işlerinin devlet eliyle yürütüldüğünü görmekteyiz. Bu dönemde, devlet İslamlık temellerine dayandığı için milli eğitim siyaseti yalnız Müslüman halka göre düzenlenmiştir. Müslüman olmayan toplulukların özel eğitim imtiyazları vardır.¹⁵ 19. asrın başlangıcında Osmanlı devletinin maarif kurumları: Medreseler ve onların küçük uzantıları özelliğinde olan sıbyan mektepleri ile Topkapı Sarayı içindeki Enderun mektebi, son zamanlarda açılmış olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye gibi birkaç meslek mektebinden ibarettir.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar medreselerin, sivil ve askeri hayatın istediği idarecileri, hakimleri, uzmanları yetiştirmek suretiyle, faydalı hizmetler görmüş olduklarına hükmedilebilir. Fakat bu medreselerin sonraları her türlü ilerlemeye engel olan cehalet ve fesat ocakları haline geldikleri muhakkaktır.¹⁶ Kanuni devrinden itibaren Tanzimat'ın ilanına kadar geçen uzun yıllarda medreseler kendi haline bırakılmış ve bunlarda hiçbir ıslahat yapılmamıştır.¹⁷ Tanzimat'tan önce milli eğitimi sağlayan kurullar, kılık-kıyafet bakımından olduğu kadar çalışma konuları ve

¹⁵ KARAL, Enver Ziya, *a.g.e.* s. 5

¹⁶ ANTEL, Sadrettin Celal, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.141

¹⁷ YALTKAYA, M. Şerefettin, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 30

çalışma metotları bakımından da zamanın gerçeklerine uygun değildir. İlköğretim yapan mektep ile yüksekokul ve üniversite vazifesini gören medrese tamamen ulemanın idaresindedir. Bu sebeple de ilk ve yüksek öğretime din hakimdir. Aslında bu durum Tanzimat'ın ilanından sonra da devam etmiştir. Özellikle ilköğretimde tüm çabalara rağmen medrese zihniyetinden kurtulmak mümkün olmamıştır.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu 17. asrın sonlarına kadar tek ilim ve irfan kurumu olan medreseleriyle, kendine has idari, askeri teşkilatı ile kendini korumayı ve genişletmeyi başarmıştır. Çünkü o devirlerde Avrupa derebeylik mücadelelerinden yeni çıkmıştı ve Avrupa milletleri, kilise baskısı altında milli şuurlarını henüz bulamamışlardı. Bu sebeplerden dolayı, Osmanlı Devleti için henüz bir tehlike teşkil etmiyordu.

Fakat Avrupa'da Rönesans ile beraber yeni bir devir açılıyordu. Bu devirlerde Avrupa ülkelerinde anadil ile öğretim yapılıyordu, eğitim milli bir karakter kazanmıştı. Şüphesiz dinin nüfuzu mekteplerden kalkmış değildi. Fakat buna rağmen okullarda, anadil ve matematikle beraber, tarih, coğrafya, fizik ve tabiat ilimleri öğretiliyordu. Fransa'da 1789 ihtilali, milli eğitimi devletin öncelikli hizmetleri arasına koymuştur. 1806 senesinde Fourcroy'un bir raporuna göre Fransa'da yalnız iki sene içinde 22.000 öğrenci mevcudu olan 370 resmi ortaokul, 27.000 öğrenci mevcudu olan 377 özel ve ortaokul ve bunlardan başka, 25.000 öğrencisi bulunan diğer 4.500 özel okul açılmıştır. İhtilalin eski kolejlerin yerine tesis ettiği Ecole Centrales'leri, programları ve öğretim metotları itibariyle, kütüphaneleri, biyoloji, fizik, kimya laboratuvarlarıyla, yeni pedagoji

¹⁸ KARAL, Enver Ziya, *a.g.e.*, s. 181

esaslarına göre işleyen eğitim kurumlarıydı.¹⁹ Osmanlı eğitim sistemi Fransa ile kıyaslandığında çok gerilerde kalmasına rağmen medreseden yetişenler içinde, kendi gayreti ile, kendisini yetiştirmiş tek tük bilginlere de rastlanmaktaydı. Fakat bu gibilerin en büyük düşmanı yine mutaassıp medreselilerdi. Medrese kendi kendini ıslah etmeyi düşünmek şöyle dursun, devlet eğitiminin de gelişmesine ve çağdaş manzara almasına engel oluyordu. Çünkü geleneksel benliğini tehlikede gören her toplum ya da o toplum içindeki tutucu güçler dine sınıksız yapışırlar. Ansızın, sarsıcı temelli ve özellikle kaynağı dışarıda sanılan değişmeler olduğu zaman toplumun tutucu güçleri ve kişileri bu çeşit değişimin getireceği kokuları ilk fark eden kişiler olurlar.²⁰ Bu yüzden devlet eğitiminin olsun, medresenin olsun ıslah edilmesi için, ıslahat fikrinin halka mal edilmesi gerekiyordu. Halbuki henüz gelişmiş bir halk yoktu. Bununla beraber, eğitim problemi hakkında düşünmek, ortaya fikir atmak, tedbir aramak hususunda devlet adamlarıyla aydınlardan bazılarının çırpındığı görülmektedir. İçlerinde eğitim problemini ayrı bir konu olarak araştırıp, ortaya bir eğitim sistemi koyan çıkmamıştır. Fakat eğitim hakkında perakende de olsa ortaya fikirler atılmıştır.²¹ Örneğin Namık Kemal, medrese zihniyeti ile mücadele etmiş, döneminin eğitim sorunlarını tartışmış ve halkın kültür düzeyini artırmaya çalışmıştır. Namık Kemal, Darülfünun, Darülmuallimin yapmak, her köşeye okul açmak, herkesi okutmak gibi güç girişimleri sonraya bırakarak önce yalnız İstanbul'da birkaç düzenli ilkokul ve rüşdiyenin açılmasını önermiştir.²² Ali Paşa ise eğitimin yalnız Müslüman halkın ihtiyaçları için ıslah edilmesini yeterli

¹⁹ ANTEL, Sadrettin Celal, *a.g.e.* s. 442-443

²⁰ BERKES, Niyazi, *a.g.e.*, s. 25

²¹ KARAL, Enver Ziya, "*Osmanlı Tarihi VII*", TTK, Ankara 1983, s. 196-197

²² AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 169

bulmamıştır. O'na göre Hıristiyan tebaanın idaresini güçleştiren sebeplerden biri de, bizde uygun okul bulamadıkları için Hıristiyan ailelerin çocuklarını, yabancı ülkelere ve bu arada özellikle Rusya ile Yunanistan'a göndermeleriydi. Çünkü bu ülkelerde Türk düşmanlığı ile yetiştirilenler, İmparatorluğa döndükten sonra, dindaşlarını devlet aleyhine tahrik ediyorlardı. Bu tehlikeli hareketin önüne geçmek için tek tedbir okullarımızı ıslah etmek ve kapılarını Müslüman olmayanlara da açmaktı.²³ Paris'te açılan Mekteb-i Osmani'ye hatırı sayılır sayıda gayr-i Müslim öğrenci gönderilme nedenlerinden biri de Ali Paşa'nın bu düşüncesi olabilir.

Tanzimat öncesi dönemde; birbirini takip eden mağlubiyetler, Fransız ihtilalinin neticesi olarak uyanan milliyetçilik duygularıyla başgösteren isyanlar Avrupa'nın gelişmişliğini yakından görmüş olan bazı devlet adamlarının gözlerini açmaya başlamıştı. Mesela Edirne anlaşması için Rusya'ya gönderilen kaptan-ı derya Halil Paşa 1830'da İstanbul'a döndüğü zaman padişaha "Avrupa taklit edilmediği takdirde Asya'ya dönmekten başka çare yoktur" demişti.

Sonuç olarak, bazı yenilikler yapılması gereği ortaya çıktı. Ordu için lazım olan unsurların yetişmesi amacıyla Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi, 1795'te Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un açılması, 1827'de Mekteb-i Tıbbiye'nin, 1837'de Mekteb-i Harbiye 'nin açılması bu endişenin doğurduğu neticelerdir. Fakat Avrupa ilim ve

²³ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII*, s.197

teknığının memlekete girmesine mani olan medreseciler, bu çok mütevazi uygulamaları da önlemek için her türlü tedbire başvurmuşlardır.²⁴

1.1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitimi

1839'da tahta çıkan Abdülmecid (1839-1861) Reşit Paşanın etkisiyle, Tanzimat Fermanı ya da Gülhane Hatt-ı Hümayunu denen siyasal bir ferman yayınlamış, ülkede siyasal ve sosyal bazı düzenlemeler yapılacağını duyurmuştu. Bu nedenle 1839'da başlayan yeni döneme "Tanzimat dönemi" denir. İkinci bir belge 1856'da Islahat Fermanı adıyla yayınlanmıştır. Abdülmecid'ten sonra Abdülaziz (1861-1876) padişah olmuş ve 1876'da Tanzimat dönemi kapanmıştır.²⁵

Gülhane Hattı'nda eğitim ve okullar hakkında bir cümle hatta bir tek kelime bile yoktur.²⁶ Buna rağmen, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ülke yönetiminde, askerlik ve maliye alanlarında yapılan düzenlemelerin yanı sıra, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması önemle ele alındı. Daha 1840'da Abdülmecid "İlim ve maarifin ve sanayiın suhuleti" için gerekenlerin yapılmasını emretmişti. Ancak öncelik askerlik ve yönetim işlerine verildiğinden, bir süre bu alanda önemli bir atılım yapılamadı.²⁷ Tanzimat adamları milli eğitimin önemini kavramalarına rağmen, ilk yıllarda başka işlerle meşgul oldular. Ancak 1845'de Abdülmecid bir gün Bab-ı ali'ye giderek sadrazama ve büyük memurlara milli eğitim problemi üzerinde çalışılması gereğini şu sözlerle anlattı:

²⁴ ANTEL, Sadrettin Celal, *a.g.e.* s. 443-444

²⁵ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 134

²⁶ ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1939-1943, c. 1-2, s.412

²⁷ ÇADIRCI, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s. 285

“Sana (sadrazama) ve bütün bakanlara tebaamın refah ve saadeti için lazım gelen tedbirleri itimad-ı tam dairesinde düşünmenizi ve görüşmenizi emrediyorum. Bu yolda ilerleme, din işlerinde olduğu kadar dünya işlerinde de cahilliğin kaldırılmasına bağlı olduğundan, ilim ve fen ve sanat öğretimini sağlayan okulların kurulmasını ön plana alınacak işlerden sayıyorum.”²⁸

Gerçekten de Abdülmecit eğitime büyük ilgi duyan bir padişahı. Sık sık okulların sınavlarında ve ödül dağıtma törenlerinde bulunurdu. Avusturyalı özel doktorunun yazdığına göre Abdülmecit illere genelge göndererek kabiliyetli çocukları İstanbul’a getirtip Dar-ül Maarif’te okutmuş, buradan çıkanların bir kısmını Paris’teki Mekteb-i Osmani’ye, sonra da Paris okullarına göndermiştir.

Mekteb-i Osmani’ye gönderilmek için seçilen çocuklara hitaben yaptığı bir konuşmada: “Sizin yaşınızda olmak, sizler gibi feyiz ve medeniyet alemine giderek ilim ve irfan kazanmak isterdim.” demiştir. O mümkün olsa ülkedeki tüm çocukları yaşadıkları dünyayı daha iyi tanımalarını, ilim, irfan, sanat sahibi olmaları için Batıya, doğuya göndermek istediğini ifade etmiştir.²⁹

²⁸ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, s.182

²⁹ KUTAY, Cemal, “Tanzimat Padişahının 22 Yıllık Saltanatında Temel Hadiseler”, *Tarih Sohbetleri 7*, İstanbul 1968, s. 19-20

Sonuçta 1845 yılında “Meclis-i Maarif-i Muvakkat” adı altında yeni bir kurul oluşturuldu. “İlim ve fennin yaygınlaştırılması ve eğitim işlerinin bir düzene konulması” ile görevlendirildi.³⁰

Daha önce de belirttiğimiz gibi Gülhane Hatt-ı Hümayunu eğitimle ilgili bir hüküm içermez. Buna rağmen Tanzimat dönemi eğitiminin kendine has bazı özellikleri vardır. Tanzimat dönemi eğitiminin temel özellikleri şunlardır:

- Örgün eğitim alanında büyük çabalar gösterilmiş ve birçok yeni okul kurulmuştur.
- Örgün eğitimin kurulup geliştirilmesi çabaları mantıki bir sıra izlememiş, örneğin ilköğretime hemen hiç müdahale edilmeden ortaöğretim alanında düzenlemelere gidilmiştir.
- Örgün eğitimin kurulup geliştirilmesindeki mantıki sıra izlemeyen girişimler, esas olarak medreselilerin tepkisinden kaçınmak ve medreselerin ve onların etkisinde bulunan sıbyan okullarının dışında yeni okullar açmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat medrese zihniyeti, eğitimdeki yenileşmeleri yine de kolay benimsememiştir.
- Tanzimat döneminde eğitimdeki yenileşme çabaları bir avuç yönetici, aydın ve öğretmen tarafından başlatılmıştır.
- Tanzimat eğitimindeki yenileşmeler, hemen her zaman eski malzeme ile yeni bir şey yapmak biçiminde gerçekleşmek durumunda olduğu için, medrese zihniyeti etkisini yeni okullarda da şu yollarla kısmen sürdürmüştür: Öğretmenler, öğrenciler, ders programları, ders yöntemleri.

³⁰ ÇADIRCI, Musa, *a.g.e.*, s. 285

- İlk kez öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmıştır.
- Tanzimat döneminde azınlık ve yabancı okulları da çok büyük gelişmeler göstermiş, devlet için yakın bir gelecekte büyük bir felaketin ilk tohumları atılmıştır.
- Öğrenci ve öğretmenlerin kılık ve kıyafetleri de bu dönemde belirlenip düzenlenmeye başlamıştır.
- Az zamanda çok iş yapma düşüncesi nedeniyle açılan sivil okulların pek çoğu için özel binalar yapılmamış, bunlar eğreti binalarda öğretimlerini sürdürmüşlerdir.
- Programlara hayata dönük yeni dersler de konulmuştur.
- Programlarda doğal olarak bir gelişme gözlenmekle beraber, uzun süre, çeşitli okulların programları birbirlerine çok yakın bir özellik göstermişlerdir.
- Kızlar için ilköğretim sonrası (orta dereceli) örgün eğitim kurumları da ilk kez bu dönemde açılmıştır.³¹

1.1.2.1. Tanzimat Döneminde İlköğretim

Sıbyan mekteplerinin eğitim ve öğretim bakımından bir düzene konulması yolundaki esaslı resmi girişim 8 Kasım 1846'da "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kurulduktan ve bu okullar eğitim bakımından vakıfların sultanından kurtulduktan sonra, Meclis-i Maarif tarafından hazırlanıp "Nizamına tatbiken eftalin talim ve terbiyelerini ne vechile icra eylemeleri lazım geleceğine dair Sıbyan Mekatibi Hocaları Efendilerine

³¹ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 134-135

ita olunacak Talimatın 8 Nisan 1847'de hükümetçe yayımlanmasıyla başlamaktadır.³² Muvakkat Maarif Meclisi tarafından hazırlanmış olan ve ilkokullarımız program ve yönetmeliklerinin müşterek bir kökü niteliğinde bulunan bu talimat yirmi bentten oluşmakta ve ilkokulu en az dört, en çok yedi yıllık bir öğretim süresi mecburiyeti ile bağlı tutarak, 6-13 yaş arasında kız ve erkek çocuklar hakkında bu okullarda uygulanacak eğitim ve öğretim kurallarıyla ilkelerini ve gösterilecek derslerin konularını açıklamaktadır. Talimatın bazı hükümleri sıbyan okulunda başlayan öğrenimin, Rüşdiye öğrenimine bir temel olması gerektiğini ve gayenin daha çok bu okullara öğrenci yetiştirmek olduğunu göstermektedir. Bu talimatın bir özelliği de gerek sıbyan okullarında, gerek burayı tamamladıktan sonra devam olunacak rüşdiye okullarında yaşı bir iş tutacak kadar ilerlemiş olup çalışmak mecburiyetinde bulunan çocukların, bu okullardan istenen öğrenim seviyesinde imtihan verinceye kadar yalnız sabahları birer saat okula devam suretiyle işlerine gitmeleri imkanını da vermek suretiyle günün gerçeklerine ayak uyduran bir esneklik göstermesidir.

İlköğretimin istenen şekilde gelişmesi birçok şartlara ve bu arada yeni eğitim zihniyet ve usullerini kavramış öğretmenlerin yetişmesine bağlı olduğu da düşünülür ve bu konuda o devre ait olarak elde bulunan bilgilere de bakılırsa, bu basamaktaki okullar konusunda Maarif Nezareti kuruluncaya kadar pek fazla bir iş yapıldığı söylenemez.³³ Tanzimat dönemi, eğitimin çağdaştırılması yolunda bütün çabalarına rağmen en az başarıyı ilköğretim alanında göstermiştir. II. Mahmut zamanından beri eğitimin

³² UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 38; AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 136

devletleştirilmesi tutumu başladığı halde, ilkokullar için medrese dışında öğretmen yetiştirme kursları ya da okulları gibi bir fikir henüz doğmamıştı. Onun için ilkokullarda modern eğitimden geçmiş öğretmen bulunamadığı halde, medreseden yetişme öğretmen bol sayıda bulunduğundan bu okullar yine medresenin etkisi altında kalmışlardır.³⁴

1.1.2.2. Tanzimat Döneminde Ortaöğretim

Tanzimat dönemi ortaöğretimi üç tür okul halinde şekillenmiştir: Rüşdiye, İdadiye, Sultaniye.

1.1.2.2.1. Rüşdiyeler

İlk kuruldukları zaman, sıbyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen rüşdiyeler, Tanzimat döneminde genel ortaöğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. Askeri olanların dışındakilere Mülkiye Rüşdiyeleri denir.³⁵ Tanzimat devrinin ilk günlerinde, Türkiye’de öğretim basamaklarını üç olarak tespit eden Muvakkat Maarif Meclisi kararı, rüşdiyeleri aynı zamanda Darülfünuna öğrenci hazırlayan kaynaklar halinde göstermekte ve böylece bu okulların 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanıncaya kadar olan durumlarını, fonksiyonlarını ve derecelerini açıkça belirtmiş bulunmaktadır.

Yeni açılacak rüşdiyelere öğretmen hazırlamak üzere 16 Mart 1848’de İstanbul’da bir Darülmüallim’in kurulmasına başlanmıştır. 1848 başlarında bir taraftan da İstanbul’da ve ilki Davutpaşa’da olmak üzere beş yerde birer rüşdiye okulu açılmıştır.

³³ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s. 38-39

³⁴ BERKES, Niyazi, *a.g.e.*, s. 203

Öğretime başladıktan altı ay sonra, 15 Temmuz 1848’de, bu rüşdiyelerin öğrencilerinden seçilen bir grup Bab-ı ali’de padişahın huzurunda nazırların ve Meclis-i Vala üyelerinin önünde teşvik ve mükafat görmüşlerdir.³⁶ 1852’de İstanbul’da 10 rüşdiye vardı.³⁷ 1853’e geldiğinde sayı 12’ye yükselmiştir. İstanbul rüşdiyelerinin başarılı öğretimleri, aynı kurumun diğer kentlerde de açılmasını hızlandırdı. 1 Temmuz 1853 tarihinde başlıca büyük kent merkezlerinde 25 rüşdiye açılmasına karar verildi.³⁸ Böylece bu yeni tip ortaöğretim müesseselerinin yer yer öğrenci yetiştirmeye başlamalarının yüksek öğretim kurumlarını ve bilhassa bu arada Mekteb-i Tıbbiye’ye ehliyetli öğrenci bulma güçlüğünden kurtardığı da görülmektedir. Nitekim, Askeri Tıbbiye’ye ancak rüşdiye mezunlarının alınacakları hakkında alınan kararın neşri üzerine Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin memnunluk ve teşekkürlerini alenen bildirmeleri de bu okulların o zaman ki derece ve seviyeleri yönünden önemli bir tanık sayılması gerekir. Rüşdiye tipi okullardan bahsedilirken Milli Eğitimin gelişmesinde büyük bir rol oynamış devlet maarifinin yer yer yükünü hafifleterek askeri ve sivil yüksek okullara öğrenci yetiştirmiş bulunan Askeri Rüşdiyeler hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Süleyman Paşa’nın Mekatib-i Askeriye Nazırlığı sırasında, Fransa’ya yollanan öğrenciler için Paris’te 1856 tarihlerinde kurulan “Mekteb-i Osmani’nin lağvından tasarruf olunan ödenekle 1875’de İstanbul’da ve başlıca vilayet merkezleriyle askeri garnizon merkezlerinde açılan bu okullar da askeri ortaöğretimin ilk basamağını teşkil etmekteydiler. Muhtelif tarihlerde sınıf sayıları üst basamağı teşkil eden idadinin leh ve aleyhine azalıp çoğalarak 3-5

³⁵ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 139

³⁶ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s. 43

³⁷ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 139

³⁸ ÇADIRCI, Musa, *a.g.e.*, s. 286

sınıflı okullar halinde faaliyetlerine devam etmişler ve İkinci Meşrutiyet devrinde ve Balkan savaşından sonra Maarif Nezaretine devredilerek sivil rüşdiyelerle birlikte tarihe mal olmuşlardır.³⁹ Tanzimat'ın Rüşdiye okulları alanındaki başarıları daha önemli olmuştur. Bu okullarda hala eski usul din ve ahlak kitapları okutulmakla birlikte, yüksekokullara daha çok sayıda öğrenci sağlamakta, orta yaşa geçecek kişiler arasında okuryazarlığı genişletmekte bunların rolü olmuştur. Fakat Tanzimat'ın belki en büyük başarısı, 1862'den itibaren kız öğrencilerin ortaöğretim görmelerini başlatması olmuştur.⁴⁰

1.1.2.2. İdadiyeler

Ordunun ihtiyaçları dolayısıyla açılması düşünülen askeri meslek ve ihtisas mektepleri on, on beş sene tecrübeden sonra ancak ilk mezunlarını verebildiler. Sonucun bu kadar uzamasının ilk orta ve lise tahsilini yaparak hazırlanmış öğrencinin olmayışından ileri geldiği anlaşılınca her şeyden önce bu konuya önem verilerek yüksek okullara öğrenci hazırlayan idadileri ve idadilere öğrenci hazırlayan sınıfları açtılar ve bu şekilde her mektebin bir de idadisi meydana gelmiş oldu.⁴¹

İdadiyeler Harp Okulu ve Askeri Tıbbiye'ye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlayarak, onları bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırmak amacıyla kurulmuştur. 1845'de ordu merkezlerinde ve askerlik bakımından önemli bir yer olan Bosna'da da birer tane açılmıştır. Bunların tespit edilen

³⁹ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s.44

⁴⁰ BERKES, Niyazi, *a.g.e.*, s. 203

programlarına göre devrin rüşdiyelerinden pek farklı olmadıkları, yalnız bu ismi taşıdıkları görülmekte, 11-14 yaşları arasında öğrenci kabul etmeleri de durumlarını açıklamaktadır. Bu okulların öğrenim süreleri üç sınıflı mahallerinde olmak ve son sınıflı İstanbul'da birleşmek üzere dört yıl olarak tespit edilmiş bulunuyordu. Bundan bir müddet sonra İstanbul'da açılmış bulunan rüşdiyelerle Dar'ül Maarif'de sıbyan okullarından gelen öğrencilerin bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırılması için açılan özel sınıflara ve bu rüşdiyelere kaynak olan bazı sıbyan mekteplerine idadi adı verilmiştir. Bu terimin bir ortaöğretim kurumunun adı olarak tutunması ise 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile olmuştur.

Bu nizamname Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı tebaasını birbirine kaynaştırmak ve ortak bir kültürle yetiştirmek düşüncesiyle 4 yıllık rüşdiyelerin üstünde öğrenim süresi 3 yıl olacak ve sancak merkezlerinde açılacak idadi adı altında bir okul tipi düşünülmüş ve bununla ortaöğretim süresini rüşdiye ile birlikte 7 yıla çıkarmış fakat bu düşünce bir süre kağıt üzerinde kalmış, ancak İstanbul'da Dar-ül Maarif'in yerinde ilk Mülki İdadi (1873) ve illerde de iki yıl sonra Mora Yenişehir'de ilk idadi okulu açılabilmiştir.⁴²

1.1.2.2.3. Sultaniyeler

Bu terim Galatasaray'da gerçek anlamıyla kurulan ilk liseye verilen Mekteb-i Sultani deyimini ile ortaya çıkmıştır. 1839 ve 1856 fermanları ile yapılması vaad edilen

⁴¹ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s.426

⁴² AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 141-142

yeni düzenlemeler bir ölçüde eğitime bağlıydı. Özellikle Müslüman ve Hıristiyan bütün Osmanlı tebaasının memleket hizmetlerinde eşit şartlarla sorumluluk alabilecek bir seviyede yetişmesi ve Batı irfanı ile beslenmiş aydınlar sınıfının bir an önce oluşması gereği kendini kuvvetle hissettirmeye başlamıştı. Maarif nezaretinin kuruluşundan sonra rüşdiyelerin sayısı ne kadar artırılırsa artırılınsın, bunların yüksek okullara öğrenci hazırlamak için yeterli kaynaklar olamayacağı, Batı ülkelerindeki yapı ve düzeyde bir öğretim basamağının kurulması gerektiği anlaşılmaya başlamıştı.

Osmanlı Devletinin vaad ettiği ıslahatın gerçekleşmesine yardımcı olmak isteyen dış tavsiyeler de oluyordu.⁴³ Abdülaziz devrinde, Fransa'nın politikası Osmanlı İmparatorluğundaki tebaanın her türlü haklar yönünden eşit bir hale gelmesi merkezinde bulunduğu için, Fransız diplomatları devlet eğitiminin de Müslüman olan ve olmayan bütün tebaa için ortak olmasını istiyorlardı. Bu konuda sadece düşünce belirtmekle kalmıyorlar, müdahalede de bulunuyorlardı.⁴⁴ Laique eğitim yoluyla Osmanlılık ideolojisini teşvik eden Fransız hükümetinin tavsiyesiyle Şubat 1867'de Fransız eğitim bakanı Victor Duruy'e Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için bir proje hazırlatıldı.⁴⁵ Fransa hükümeti'nin Bab-ı Ali'ye verdiği notada, büyük merkezlerde Hıristiyan öğrencilerin devam edebilecekleri ortaöğretim kurumlarının bir an önce açılması gereği belirtiliyordu. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti İstanbul'da öğretim dili Fransızca olarak bir lise açılmasını Fransız büyükelçisi ile görüşerek kararlaştırdı ve Fransa okulun kurulmasına yardım etti. Padişah Abdülaziz de bu sıralarda Fransa da

⁴³ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s. 47

⁴⁴ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII*, s. 199

seyahatleydi. Bu O'na benzer kurumları yerinde görme fırsatı verdi. Okulun açılmasında Sadrazam Ali Paşa ve Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın çok emeği geçti. Nihayet Mekteb-i Sultani 1 Eylül 1868'de açıldı.⁴⁶ Bu lise yukarıda gördüğümüz gibi, Fransız Eğitim Bakanının projesinde öngörülmüştür. Bunun Fransa açısından önemi Fransız liseleri modelinde, dersleri Fransızca verilen, yöneticisi ve öğretim üyelerinin çoğu Fransız olan ve Müslüman, Rum, Ermeni, Musevi öğrencileri Fransız dili ve kültürü içinde birbirine yakınlaştıracak, Osmanlılaştıracak bir kurum olmasıdır. Bunun Tanzimat'ın Batılılaşma yanlısı olan devlet adamları açısından önemi, Avrupa uygarlığını tanıtmaya, ayrı dinlere mensup olan milletler arasında Osmanlılık birliğini besleme amacına yarayacak bir kurum olmasıdır.

Galatasaray lisesi aslında ilk ve yükseköğretim arasında dinler arası bir ortaöğretim kurumu olarak 1868'de yani Darülfünun'un açılmasından bir yıl önce açılmıştır. Okutulacak dersler Fransızca ve Fransız edebiyatından başka Türkçe, Latince, Grekçe, tarih ve müsbet bilimlerdir. Okula ücretli olarak her milletten öğrenci alınmakla birlikte, Osmanlı hükümeti hesabına 150 Müslüman, 150 Müslüman olmayan öğrenci okutulmasına karar verilmiştir.⁴⁷ Galatasaray lisesinin bu özelliklerine bakıldığında Paris'teki Mekteb-i Osmani ile benzer özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. Bu nedenle Galatasaray lisesini Mekteb-i Osmani'nin bir uzantısı olarak kabul etmek mümkündür. Paris'teki Mekteb-i Osmani kapatıldıktan sonra buradaki öğrencilerin bir bölümü Galatasaray lisesine nakledilmiştir. Böylece Paris'teki okulla aynı özellikte ve daha az masraflı bir okul yine Fransız modeliyle faaliyetine devam etmiştir.

⁴⁵ BERKES, Niyazi, *a.g.e.*, s. 209

⁴⁶ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s.142-143

1.1.2.3. Tanzimat Döneminde Yükseköğretim

Tanzimat'tan önceki dönem sonlarında açılmış askeri yüksek okullara bakıldığında, yalnız Tıbbiye'nin üniversite karakterinde öğretim yaptığını görmekteyiz. Bugünkü anlamıyla yüksek öğretimin esasını teşkil eden üniversitenin tam fonksiyonuyla ve bir bütün olarak ele alınması ve kurulması çalışmalarına ancak Tanzimat devrinde başlanmıştır. Faik Reşit Unat Tanzimat döneminde yükseköğretimi darülfünun ve yüksek okullar olarak ikiye ayırmıştır.⁴⁸ Bir Darülfünun kurulması 1846 tarihinde kararlaştırılmış, ancak 1863 başında açılabilmiştir. Avrupa'da üniversite öğrencilerinin devlet otoritesine karşı hürriyet mücadelesine girişmiş olması 17 yıllık bu gecikmenin bir nedeni olarak kabul edilebilir.⁴⁹

Darülfünun Müslim ve gayr-i Müslim bütün Osmanlı tebaasının yanyana okuyup yetişebilmelerini, yatılı bir okulun eğitim şartları içinde kazanacakları ortak bilgiler ve özelliklerle Batılılaşma yolunda olan devletin kamu hizmetlerinde yer almalarını sağlamak ve medreselerin dışında dini gelenek ve etkilerden uzak modern bir üniversite eğitimi yapmak amacını güdecekti.

⁴⁷ BERKES, Niyazi, *a.g.e.*, s. 214

⁴⁸ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s. 49

⁴⁹ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII*, s. 205

Ocak 1863'de Derviş Paşa'nın halka açık fizik dersi vermesiyle Darülfünun öğretime başladı.⁵⁰ Enver Ziya Karal konferans şeklindeki bu derslerin 1862'de verilmeye başlandığını belirtmektedir.⁵¹ Derviş Paşa'nın derslerini Hekimbaşı Salih Efendi'nin biyoloji, Ahmet Vefik Efendi'nin tarih felsefesi, bir yıl sonra da Mehmet Cevdet Efendi'nin tabii coğrafya, astronomi, deneysel fizik dersleri takip etti.⁵² Yeri gelmişken Darülfünun'un ilk derslerini veren bazı hocalardan bahsetmek yararlı olacaktır. Esas ismi Mehmed Emin olan Derviş Paşa, Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan mezun olduktan sonra tahsilini tamamlamak üzere Londra'ya gönderilmiş, orada beş altı ay kaldıktan sonra Paris'te Ecole des Mines'e devam etmiştir. Ergani madenlerinin başmühendisliğini yapan Derviş Paşa, fizik hocalığı gibi öğretim hizmetinde bulunmuş ve müşirliğe kadar yükselmiştir. Kimyager olarak da büyük ün yapmış, 1872'de Maarif Nazırı olmuştur. Tarih felsefesi dersini veren Ahmet Vefik Efendi ise, Lycee de Saint Louis'de üç yıl okumuş, sadrazamlığa kadar yükselmiş zamanın önemli şahsiyetlerinden biridir. Şecere-i Türki, Lehçe-i Osmani, Hikmet-i Tarih ve Fezleke-i Tarih-i Osmani isimli eserleri vardır.⁵³ Avrupa'da öğrenim görmüş bu hocaların derslerine, ilgiyi artırmak için bazı sadrazam ve nazırların da dinleyici olarak katıldıklarını görüyoruz. Buna rağmen dersler yavaş yavaş rağbetten düşmeye başladı ve medreselilerce eleştiri konusu oldu. Bu sırada başka bir binaya taşınan Darülfünun, taşındığı yeni binada ve 4000 kitabı ile beraber yandı ve ortadan kalktı.(1865) Darülfünun 1870'de yeniden açılmış ve müdürlüğüne Avrupa'da müsbet bilimler

⁵⁰ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 144

⁵¹ KARAL, Enver Ziya, *a.g.e.*, s. 205

⁵² UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.*, s. 50

⁵³ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 7-8-100

öğrenimini yapan Hoca Tahsin Efendi getirilmiştir.⁵⁴ Hoca Tahsin Efendi Darülfunun müdürlüğüne getirilmeden önce Paris'teki Mekteb-i Osmani'de ve diğer okullarda bulunan öğrencileri okutmak, Hıristiyan tebaadan olanlara Türkçe öğretmek ve Darülfunun'a muallim yetiştirmek amacıyla 1857'de Paris'e gönderilmişti. Paris'te olduğu sürede bir fakültede ve College de France'da fizik, kimya dersleri almıştı.⁵⁵ Fakat bu ikinci girişimin de ömrü uzun sürmedi. Tahsin Efendi tabii bilim deneyleri yüzünden dinsizlikle suçlandı ve müdürlükten uzaklaştırıldı.1871 yılı sonlarında Darülfunun kapatıldı. Tahsin Efendi dönemin boğucu havasını şu sözlerle dile getirir: “Suçumuz olgunluk kazanmamış, oysa bize cehalet gerek, anladım; Tanrım bilim öğrenme suçundan tövbeler olsun.”

Daha sonra Darülfunun'un Mekteb-i Sultani içinde tekrar açılması düşünülmüş ve 1874-1875 öğretim yılında böyle bir okul açılmıştır. Bu okulun yaşamı da 1882'lerde son bulmuştur.

Tanzimat döneminde yüksek okullar arasında Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Özellikle bu iki okul öğrencileri ve mezunları, Mutlakiyet dönemi ve sonraki dönemlerde mülkiye ve tıp alanları dışında da etkili olmuşlar, Türk fikir hayatının gelişimine büyük katkılarda bulunmuşlardır.⁵⁶

⁵⁴ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s. 144

⁵⁵ ANTEL, Sadrettin Celal, *a.g.e.*, s.448; ŞİŞMAN, Adnan *a.g.e.*, s. 35

Tanzimat'ın Osmanlı eğitimine katkıları genel olarak değerlendirildiğinde; Batı örnekli yapılan yenilikler, açılan yeni eğitim kurumları eğitim alanında var olan sorunlara tam anlamıyla çözümler getirmiyordu. Eğitimin devletin geleceği için önemli bir mesele olduğu anlaşılacakla birlikte, planlı, sistemli bir eğitim programı mevcut değildi. Genel eğitim Avrupa'da olduğu gibi ilk, orta, lise ve üniversite derecelerine göre kurulmuş, yine Avrupa'da olduğu gibi meslek ve teknik okullar meydana getirilmiştir. Bütün bu çalışmalarda Avrupa eğitim kurumları örnek alınmıştır. Okullarda görevlendirilmiş öğretim üyeleri, birkaçı hariç, Batı düşüncesine sahip kişiler değildir. Yeni açılan öğretim kurumlarının programları ve eğitim şekilleri yetersiz ve sistemsizdir. Örneğin Mekteb-i Osmani büyük umutlarla açılmasına rağmen kendisinden bekleneni tam olarak karşılayamamış, yedi yıl gibi kısa bir süre hayatta kalabilmiştir. Bununla beraber Tanzimat döneminde Osmanlı eğitim sistemi Batıya yönelmiş ve modernleşme açısından küçük ama önemli adımlar yine bu dönemde atılmıştır. Tanzimat'tan önce başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi geleneği Tanzimat yıllarında da artarak devam etmiş ve bu öğrencilerden bazıları devletin geleceğini tayinde söz sahibi olan yüksek mevkilere ulaşmışlardır.

Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve Paris'te Mekteb-i Osmani'nin açılmasında, o zamanlar Osmanlı devleti'nin bir parçası olan Mısır vilayetinin büyük etkisi olmuştur. Bu nedenle Mekteb-i Osmani konusuna geçmeden önce Mısır Maarifi ve Paris'te açılan Mısır Mektebi hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

⁵⁶ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.* s. 146

1.2. MISIR VALİSİ KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA’NIN EĞİTİM POLİTİKASI VE MEKTEB-İ OSMANİ’NİN KURULMASINDAKİ ETKİLERİ

1.2.1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Eğitim Politikası

1798’de Fransızlar Mısır’ı işgal ettiklerinde Mısır tam anlamıyla bir derebeylik yaşıyordu. 1801’de Mısır’ı terk ettikleri zaman ise burada yeni bir kalkınmanın temelleri atılmıştır.⁵⁷ Napolyon Mısır’a yalnız bir komutan olarak gelmemiştir. Mısır’a gayeleri büyüktü, halkın maneviyatına ve geleneklerine nüfuz ederek onları içten cezp etmek istemiştir. Napolyon Mısır’a beraberinde büyük bir kütüphane getirmiş ve yanına bir çok alim almıştır.⁵⁸ Fransızların kurmuş oldukları birçok ilim müesseseleri, enstitü, matbaa, gazete, tiyatro ve fabrikalar yenilik konusunda Kavalalı Mehmet Ali Paşa* için gerçek birer ilham kaynağı olmuştur. Fransızlar’ın Mısır’ı istilasını onlarla Mısırlılar arasında dostluk temellerini atmış oldu. Bu tarihten sonradır ki Fransızlar birçok manevi hatıralar, bir hayli maddi menfaatler yüzünden Mısırlılar ve Mısır işleriyle daha yakından alakadar olmaya başladılar. Tek kelime ile Fransız istilasını Mısır’da yeni medeniyet tohumlarını atmış, Fransız etkisi ve Mehmet Ali Paşa’nın vizyonu birleşince Mısır’da yepyeni bir dönem başlamıştır. Aslında Mehmet Ali Paşa’nın hayatı zorluk ve acılarla geçmiştir.

⁵⁷ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 520

⁵⁸ ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı*, TTK, Ankara 1945, s.21

* Okuması, yazması ve Mısır’a gidinceye kadar duyulmuş bir hizmeti veya şöhreti olmayan bir kimsedir. 200 kadar gönüllü Arnavut askeriyile Fransızlarla savaşmak üzere Mısır’a gitmiş, Fransızlar Mısır’ı terk

Fakat kişiliğindeki metanet, enerji ve zekası sayesinde bu güçlülere karşı koymasını bilmiştir. Geçim sıkıntısı ile Monsieur Leon adlı bir Fransız Yahudi tüccarına başvurarak, onun önce postacısı sonra simsarı olmuş ve böylece ticaret hayatına atılmıştır. Mehmet Ali'nin zeka ve kabiliyetini takdir eden M. Leon onun yetişmesine yardımcı olmuştur. M. Leon'un genç Kavalalı üzerinde olumlu bir etki yaptığı anlaşılıyor. Gençlik yıllarında bir Batılı ile yakın ilişkisi Mehmet Ali Paşa'ya bir çok şey kazandırmış olmalıdır. M. Ali böylece yaşayıp giderken Fransızların Mısır'ı istilaya kalkışmaları, onun hayatında yeni bir ufuk ve çığır açmıştır.⁵⁹ Osmanlı ordusunun, Fransızlara karşı yaptığı hareketi Mehmet Ali bizzat görmüş, ve iki ordu arasındaki farkı anlamıştır. M. Ali'nin buradaki gözlemleri bir taraftan kendisini Avrupa ilim tekniğine yönlendirirken, diğer taraftan kendisine Osmanlı İmparatorluğunun zayıflığını göstermiştir. Bu nedenle M. Ali'nin bu imparatorluğa karşı olan bağlılık ve hürmet hisleri yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. O halde Napolyon'un Mısır seferi, M. Ali'nin Mısır'a gelmesine bir sebep teşkil ettiği gibi, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığını anlayan M. Ali'nin Mısır'da hızla yükselmesine yardım etmiştir.⁶⁰

Mehmet Ali Paşa Mısır valiliği sırasında Harbiye, Bahriye, Mühendishane, Musiki mektebi, Mülkiye, Tıbbiye mekteplerini açmış, eczaneler, hastaneler inşa ettirmiştir. Bunları yaparken Avrupa'yla hep iç içe olmuş, Avrupa'dan getirttiği uzmanlarla Mısır'da yeni bir medeniyet meydana getirmiştir. Mehmet Ali Paşa bu

ettikten sonra orada kalıp yerleşmiş, zekası sayesinde sivrilerek 1805'de Mehmet Ali Paşa olarak Mısır'a vali olmuştur. Ergin, Osman, *a.g.e.*, s.513

⁵⁹ ÇETİN, Atilla, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998, s. 28

⁶⁰ ALTUNDAĞ, Şinasi, *a.g.e.*, s. 24

eserini yaklaşık 30 yılda, yani vali olduğu 1805 ile 1834 yılları arasında tamamlamıştır. Tarih-i Adabü'l Lügat'ül Arabiyye'de Corci Zeydan 1839'da Kahire'deki yüksek mekteplerin sayısının 16 ve buralarda okuyan öğrenci toplamının 9000 olduğunu söyler. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz Tanzimat Hattını ilan ederek memlekete sokmak istediği Batı eğitiminin Mehmet Ali Paşa tarafından senelerce önce Mısır'a getirilmiş ve mahsüllerini vermeye başlamış olduğunu gösterir. Mehmet Ali Paşa Mısır'da düzeltilecek ilk işin askerlik olduğunu anlamış ve 1816'da Avrupa tarzında asker tanzimine başlamıştır. Erkenden Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi gereğini duymuş ve daha 1813'de İtalya'nın Milano, Floransa ve Roma şehirlerine askerlik, harp gemileri inşası, matbaacılık, hendese ve diğer yeni ilimleri öğrenmek üzere öğrenci yollamıştır. 1818'de İngiltere'ye özellikle gemi yapılması ve makine ilimlerini tahsil için bir öğrenci kafilesi yola çıkarmıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın ilk zamanlarda İtalya'ya öğrenci göndermesi, harbiye ve tıbbiye'de İtalyanca'nın yabancı dil olarak öğretilmesi Mısır'ı yeni terk etmiş olan Fransızlara ve onlarla aralarında Mısır yüzünden rekabet bulunan İngilizlere karşı güvensizlikten ileri gelir. Fakat bu güvensizlik çok sürmemiş, bir süre sonra İngiltere'ye ve Fransa'ya öğrenci göndermeye başlamıştır. Bununla beraber en çok Fransa'ya öğrenci gönderildiği için Mısır'da Fransız kültürü ve Fransız nüfuzu hakim olmuştur.

Mehmet Ali Paşa 1825'de "Kasrülâyın" Askeri Mektebini açarak Türk kölemenlerinin zeki çocuklarıyla Kürt, Arnavut, Ermeni ve Rum olmak üzere 500 kadar çocuk toplamıştır. Mektebin resmi dili Türkçe, hocaların çoğu İtalyandır. Yine bu sene

içinde tamamiyle Fransız usulünde “Medrese-i Erkan-ı Harp” adıyla yepyeni bir mektep açılmıştır. O zamanın ileri gelenlerinden Osman Nureddin Bey bu iş için Paris’e gönderilmiştir.⁶¹ Mevcut bilgilere göre, Massabiki’den* sonra Mehmet Ali Paşa’nın Avrupa’ya gönderdiği ilk öğrenci Nureddin Bey’dir. Bu zat Paris’te Fransızca, İngilizce ve Matematik eğitimi yapmış, 1820’de Kahire’ye dönerek bazı önemli vazifelerde bulunmuştur.⁶² Nureddin Bey Paris’ten dönüşte Fransa’nın değerli harp öğretmenlerini yanında getirmiştir. Medrese-i Erkan-ı Harp’in öğrenci sayısı bir yıl sonra 88’i bulmuştur. Erkan-ı Harbiye talebesine riyaziye, resim, coğrafya, topografya, harita alması, topçuluk, istihkamlık, Fransızca, Türkçe, Farsça ve Arapça öğretiliyordu. Çoğu Fransız olan Öğretmenlerin başı Planet Bey’dir.⁶³

Mehmet Ali Paşa seçme bir sınıf halk meydana getirerek, yapmak istediği büyük ıslahat ve yeniliklerde onlara dayanmak ve nihayet onlar vasıtasıyla halkı aydınlatarak Mısır’da yepyeni bir millet ortaya çıkarmak istemiştir. Bu düşüncesini uygulamak ve yeni bilgileri Mısır’a sokmak için 1813’den 1825’e kadar Avrupa’ya katile katile 28 talebe göndermiştir. Giden katilelerin başında bulunmak üzere değerli memurlar da göndermiştir. Sonraları bahriye nazırı olan amiral Osman Nureddin* bunlardan birisidir.

⁶¹ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 520-524

* Massabiki 1815’e doğru Mehmet Ali Paşa tarafından İtalya’ya matbaacılık eğitimi için gönderilmiştir. ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 3

⁶² ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 3

⁶³ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 524

* Osman Nureddin Bulak Mektebi ve Kütüphanesi’nin müdürlüğü görevlerinde de bulunmuştur. ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 3

1825’de Paris’e gönderilen öğrenciler arasında Rüfaa Bey’in* de bulunduğu, kendisinin Fransa’nın büyük alimlerinden yararlandığı ve birçok tercüme yapıtığı bilinmektedir.⁶⁴

Mehmet Ali Paşa, 1826 Mart’ında İskenderiye’ye gelerek oradan Toulon’a dönmeden evvel piramitleri ziyaret amacıyla Mısır’a geçen Fransız donanması kumandanı Robillard ile görüştüktan sonra, onun etkisi ile seçkin ailelere mensup beşi Mısırlı, çoğunluğu İstanbul doğumlu bir kısmı Müslüman, bir kısmı Ermeni kırk dört öğrenciyi aynı yılın Nisan’ında Paris’e göndermiştir. Bu öğrenciler orada 1826’da açılan ve 1835’e kadar faaliyet gösteren “Ecole Egyptienne” (Mısır Mektebi) adı verilen okula devam etmişlerdir. Okulun mevcudu 1833’de toplam 115 öğrencidir. Dönüşlerinde bu öğrencilerden Abdi Mısır’da Yüksek Hukuk Kurulu Başkanlığı; Muhtar Maarif Nazırlığı; Artin ve Stephan birbiri ardına Hariciye Nazırlığı; Mazhar Nafia Nazırlığı; Mehmet Ali Paşa’nın gözdesi İskenderiyeli Hasan Donanma Nazırlığı; Mahmud Nami Maliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuşlardır.⁶⁵

Ecole Egyptienne 1835’de kapanmasının ardından 1844 yılında yeniden faaliyete geçmiştir. Hatta Osmanlı Hükümeti tarafından Paris’e gönderilen öğrencilerin bazıları bu okulda öğrenim görmüştür. 1847 Eylülünde Paris’e gelen öğrencilerden dördünün funun-ı ibtidaiyye ve harbiye tahsil edebilecek seviyeye ulaştıkları halde bunun için Paris’te müstakil bir mektep olmadığından, olanların da lüzumlu gereçleri

* Rüfaa Bey 1830 yılında Kahire’ye döndüğünde, kendisinden bir El sine mektebi kurması ve bu okulu idare etmesi istenmiş, aynı zamanda okulun idaresiyle görevlendirilmiştir. Aynı zamanda mütercimlikle görevlendirilen Rüfaa Bey, 34 parça telif ve tercüme eser meydana getirmiştir.

⁶⁴ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s.525

⁶⁵ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.4

noksan olduğundan Ecole Egyptienne'e verilmeleri düşünülmüştür. Bu öğrencilerin mektepteki Mısırlı öğrencilerle beraber okuyabilecekleri tahsil ve terbiyelerine gayret gösterileceği Ecole Egyptienne'in müdürü Stephan tarafından da Sefaret'e bildirilmiştir. Böylelikle dört öğrenci* söz konusu mektepte öğrenim görmüşlerdir.

1.2.2. Ecole Egyptienne (Mısır Mektebi) ve Mekteb-i Osmani'nin Kurulmasındaki Etkileri

Paris'te Mekteb-i Osmani adında bir Türk okulunun açılmasında etkili olan Ecole Egyptienne ya da diğer adıyla Mısır mektebi hakkında biraz daha bilgi vermek, iki okul arasındaki paralelliği göstermesi bakımından yararlı olacaktır.

Ecole Egyptienne'nin öğretmenleri ve subayları en bilgili kişilerden seçilmiştir. Ecole Militaire de Saint-Cyr ve Ecole Polytechnique örnek alınarak kurulan XIX. Yüzyılın ikinci Mısır mektebinin ders programları en kısa yoldan ve mümkün olan en kısa zaman içinde Ecole d'Etat Major (Erkan-ı Harp), Ecole d'Artillerie et du Genie (Topçuluk ve Mühendislik Mektebi)'ye öğrenciler yetiştirmek gibi iki gayeye yöneliktir. Bu yüzden programlar iki büyük bilgi kategorisine ayrılır.

I. Kategori: Bu kategoride bütün kamu ya da özel Fransız eğitim kurumlarında edinilebilen şu ortak dersler vardır:

1. Fransızca
2. Uygulamalı Temel Coğrafya

* Bu öğrenciler Ahmet Muhtar, Mustafa, Mehmet Tevfik ve Mehmet Salim'dir. Mehmet Salim dışındakilere dönüşlerinde Erkan-ı Harp Kolağalığı rütbesi verilmiştir. ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 97-138-

3. Genel Tarih ve Doğu Ülkeleri Tarihi

4. Aritmetik

5. Cebir

6. Temel Geometri

7. Trigonometri

8. Statik

9. Temel Tasarı Geometri,

10. Temel Fizik ve Kimya

11. Manzara Resmi

II. Kategori: Bu kategoride ise başka okullarda gösterilmeyen alat, edevat ve çeşitli cihazları gerektiren özel dersler vardır:

1. Tasarı Geometri

2. Makine Dersi

3. Topografya

4. İstihkamlık

5. Topçuluk dersi

6. Asker Tanzim Kuralları ve Asker İdare Usulü

7. Harp Sanatı Dersi

8. Piyade Talimatında Nefer ve Bölük ve Orta Talimleri

9. Mimarlık

10. Temel Astronomi Kavramları⁶⁶

139-141

⁶⁶ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 14-16

Kendisi de Paris'e öğrenci olarak gönderilen Rüfaa Bey, Paris'te geçen günlerini anlatırken Paris'e ulaştıklarında bütün öğrencilerin aynı yerde kaldığını belirtmiştir. Ders programıyla ilgili olarak sabahleyin iki saat Tarih, öğle vaktine kadar Fransızca konuşma dersi, sonrasında ise resim ve Fransızca gramer dersi olduğunu söylemiş, ayrıca her Cuma 3 saat matematik ve geometri dersi aldıklarından bahsetmiştir. Ancak öğrenciler bir sene boyunca bu dersleri okumalarına rağmen istenildiği şekilde sonuç alınamamıştır. Birer ikişer öğrencilerin Fransız okullarına kabul edilmeleriyle birlikte verilen eğitimden sonuç alınmaya başlanmıştır. Paris'e gönderilen öğrencilerin senelik masrafları 10 kese akçedir.

Rüfaa Bey Mısırlı öğrencilerin masraflarıyla ilgili olarak büyük ihtiyaçların dışında, kağıt kalem gibi küçük gereksinimlerin de devlet hazinesinden karşılandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Fransa'nın havasının soğuk olması nedeniyle her birimize senede üç yüz kuruşluk odun verildi ve büyük masrafların dışında gömlek, dizlik, kitap, kağıt, mürekkep, tasvir kalemi gibi şeyler devlet hazinesinden karşılanırdı.”⁶⁷

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, Avrupa'ya gönderdiği öğrencileri avarelik ve tembellik yapmamaları konusunda sık sık uymayı ihmal etmemiştir. Onlardan, yurtdışında geçirdikleri günleri en yararlı şekilde değerlendirmelerini istemiştir. Bu konudaki kararlılığını belirtirken şu cümleleri kullanmıştır:

“ Siz Avrupa öğrenim görmüş olmanıza rağmen Mısır’daki arkadaşlarınız burada ilim ve fenlerini ilerleterek sizi geçerse onlara ne cevap vereceksiniz? Akıllıca davranmak yerine, size sunulan bu büyük fırsatın kıymetini bilmeyip, bu kadar uzak mesafede çektiğiniz zahmeti düşünmüyor musunuz? Akran ve arkadaşlarınızdan üstün olmak için size duyulan ilgi teveccühü unutmayın. Sizlerden istediğim ilim ve fen tahsiline önem vermeniz ve her ayın başlangıcından sonuna kadar evvelki tahsilinizden ne kadar fazla matematik, geometri ve resim tahsil ettiğinizi beyan etmeniz; ve bahsedilen bu ilimlerin bitimine ne kadar kaldığını, bu ayda geçen aydan ne kadar fazla okuduğunuzu yazıp tarafımıza bildirmenizi; ayrıca tahsilinizdeki aksamaların nedeni sizin özensizliğinizden mi yoksa başka bir nedeni mi var? ve bu durum normal midir? Hangi sebep olursa olsun bilgimiz olması için tarafımıza yazı ile bildirilmesi Mısır ve İskenderiye Divanınca emrolunmuştur.”

Mehmet Ali Paşa Fransa’daki öğrencilerinin masraflarını karşılamakla yetinmemiş, her ay sonunda öğrencilerden ne öğrendiklerine dair raporlar istemiş ve memlekete dönüşlerinde onları bizzat kendisi sınavdan geçirmiştir. Bütün bu uygulamalar Mehmet Ali Paşa’nın Avrupa’daki öğrencilerine verdiği önemi göstermektedir. Mehmet Ali Paşa Avrupa’daki öğrencilerinden mutlak başarı beklemiş, bu konudaki herhangi bir ihmali kabullenemeyeceğini bu sözlerle açık bir şekilde ifade etmiştir.⁶⁸

⁶⁷ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s.530

⁶⁸ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 528-529

Mısırlı öğrencileri Fransız okullarına hazırlayan Ecole Egyptienne Ağustos 1849'da Abbas Paşa'nın emriyle kapatılmış, tahsillerini tamamlayan öğrenciler müdür Stephan ile birlikte Mısır'a geri dönmüşler, Paris'te kalan öğrencilerin başına da daha evvel mektebin muhasebecisi olan Lemercier getirilmiştir.⁶⁹

Osmanlı Hükümeti'nin Paris'teki Mekteb-i Osmani'yi açma nedenlerinden biri de söz konusu bu mektebin örnek alınmasıdır. Kuruluş amacı, işleyişi müfredatı gibi birçok yönden Ecole Egyptienne'ye benzeyen Mekteb-i Osmani Osmanlı devletinin Mısır'ı örnek olarak giriştiği ilk teşebbüs değildir. İlk devlet matbaasının kuruluşu, ilk gazetenin çıkartılması, Avrupa'nın teknik üstünlüğünün kabul edilip, vakit kaybetmeden Avrupa'ya tahsil için öğrenciler gönderilmesi, Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi uygulamalarında Osmanlı hükümeti için iyi bir model olmuştur.

⁶⁹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 16

II. BÖLÜM

2.1. PARİS’TE AÇILAN MEKTEB-İ OSMANİ’NİN KURULUŞU, İŞLEYİŞİ VE DENETİMİ

2.1.1. Mekteb-i Osmani’nin Kurulma Fikrinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı devletinin Batı düşüncesiyle tanıştığı ilk alan askeri eğitim olmuştur. Osmanlı askeri reformunun mimarı olan Mahmud Hüsrev Paşa*, yurtdışına askeri öğrenci gönderilmesi konusuna önder olan isimlerden biridir. 1830 yılında aile efradından dört genci doğubilimci Amedee Jaubert’in himayesinde Paris’e göndermiştir. Avrupa bakış açısını ülkesine getiren ilk grup bu öğrencilerden oluşmaktadır.⁷⁰ Paris’e gönderilen söz konusu öğrenciler arasında II. Abdülhamit’in sadrazamı olan Edhem Paşa da bulunmaktadır.⁷¹

Paris’e gönderilen Türk öğrencilerin yetiştirilmesi şöyle olacaktı: Başlangıçta Fransa’ya 12-13 yaşlarındaki öğrenciler gönderilecek ve bunlar aynı yerde bir arada eğitim görecektirdi. Böylece daima Türkçe ve Arapça konuşacakları ve sadece belli zamanlarda Fransızlarla muhatap olacakları için Avrupa’nın ahlak ve adabına alışmayarak kendi kültürlerine bağlı kalacaklardı. Ancak 18 ay gibi bir sürede büyük masraflar yapılmasına rağmen bu öğrencilerle ilgili herhangi bir ilerleme olmaması, öğrencilerin özel Fransız okullarına dağıtılmalarına neden olmuştur. Pansiyon adı

* Hüsrev Paşa II. Mahmut’un seraskeri, kaptan-ı deryası ve sadrazamı olarak görev yapmıştır.

⁷⁰ MARDİN, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, New Jersey Princeton University Press, Princeton 1962, s. 212

⁷¹ İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Maarif Matbaası, İstanbul 1963 s. 601

verilen bu okullarda öğrencilere oda, yatak ve yemek hizmetleri verilmiş ve öğrenciler Bab-1 Ali'den gönderilen bir müdür tarafından idare edilmiştir.

Paris'e gönderilen öğrencilerle ilgili belgeler incelendiğinde; öğrencilerin dini görevlerini yerine getirmeleri konusuna özel bir önem verildiğini, hatta bununla ilgili başka bir müdürün görevlendirildiğini görüyoruz. Fransız okullarına dağıtılan öğrencilerden; dışarı çıkış, tatil, teneffüs, çalışma ve yemek gibi konularda buldukları okulun kurallarına uymaları; zorunlu derslerin bitmesinden sonra her bir öğrencinin kendi uzmanlık alanlarında öğrenimlerine devam etmeleri istenmiştir. Öğrencilerin daha iyi yetişmeleri için, içinde Fransız yetkililerinin de yer aldığı bir kurul oluşturulmuştur. Öğretimin düzenlenmesi ve idaresi gibi işlerin yanı sıra, çocuklara uygun okulların seçilmesi kararının verilmesi de kurulun görevleri arasındadır. Söz konusu yatılı okullarda eğitimini tamamlayan öğrenciler yeteneklerine uygun alanlara yönlendirilmeleri için bir sınava tabi tutulmuşlardır. Sınav sonuçlarına göre öğrenciler, Ecole Polytechnique, Ecole Militaire, Tıp, Cerrahlık, Ziraat gibi okullara kabul edilmişlerdir. Bu öğrencilerin yetiştirilmesi şu şekilde olacaktır: Sanayi-i Mütenevvia-ı Harbiye mektebine gönderilen öğrenciler iki sene boyunca topçuluk, istihkamat, geometri, coğrafya ve denizcilik derslerinin dışında top dökmek, barut yapmak gibi hususlarda kendilerini geliştireceklerdir. Askeri okullara verilen diğer çocuklarda iki sene içinde süvari ve piyade zabitliğinde gereği gibi uzmanlaşarak bir süvari bölüğünü ya da piyade taburunu tek başına yönetecek seviyeye ulaşacaktı. Bu çocukların her biri zeminin sütüh resmini çizebildikleri gibi, topçuluk ve istihkamat ilimlerinde de az veya çok aşına olacaktı. Askeri okullardan zabitliği hak ederek mezun olan öğrencilerin

bazılarına da Etat- Major'da ve Ecole d' Application adı verilen uygulama okullarında eğitim görecektir. Öğrencilerin durumlarını her hafta ve her ay üstatlarının rapor etmeleri ve tüm bu raporların her üç ayda bir kere Dersaadet'e gönderilmesi, her bir çocuğun bulunduğu derecenin anlaşılmasını sağlayacak böylece beş-altı sene içerisinde yurtdışında tahsile müsait görünmeyen çocuklar boş yere o tarafta tutulmayarak ülkelerine gönderileceklerdir.

Devlet adamları yukarıda sözü edilen bu yatılı okul işini yetersiz bulmuş olacaklar ki Paris'te Mekteb-i Osmani'yi açtılar.⁷² Doğal olarak bu okul İstanbul'daki Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Mülkiye veya Darülfünun ile karşılaştıracak kadar büyük ve uzun ömürlü olmamıştır. Bununla birlikte benzeri olmayan ve bu yönüyle merak uyandıran bir okuldur. Başarısızlığına rağmen Türk eğitiminin modernleşmesi yolunda önemli bir deneyim olmuştur.

2.1.2. Mekteb-i Osmani'nin Açılışı

Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Hıristiyanlara devlet dairelerinin ve okullarının kapıları açılmıştır. Bununla birlikte fermanda sözü edilen maarif ve ulum ve Avrupa sermayesinden istifade edilmesi kaydı uyarınca masrafları Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanmak üzere Hariciye, Dahiliye, Tica ret Nezareti, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane-i Hümayun'dan Fransa'ya öğrenci gönderilmiş ve 1856 yılının sonlarına doğru Fransa'daki Osmanlı öğrencileri mevcudu elliye bulmuştur. Paris'te Mekteb-i Osmani'nin kuruluşundan önce, Türk Hükümeti

tarafından tahsillerini tamamlamak için gönderilen öğrenciler ciddi bir güvenceden, çalışmadan, disiplinden ve rekabetten yoksun bir şekilde birçok enstitülere serpiştirilmiş haldeydiler.⁷³ Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu Mehmed Cemil Bey 1855'de Paris'e elçi olarak atandığında, Fransız okullarında birçok Türk öğrencinin bulunduğunu görmüştür. Bunların çoğu Türk askeri okullarından mezun olmuş ve eğitimlerini tamamlamak üzere Osmanlı Hükümeti tarafından Fransa'ya gönderilmiş öğrencilerdir. Fransızca öğretimi 1840'da askeri okulların müfredatına girmesine rağmen, dersler Türkçe anlatıldığı için Fransızca yeteri kadar öğretilenmemiştir. Çoğu öğrenci yetersiz Fransızcaları nedeniyle, Prytanee Militaire de la Fleche gibi hazırlık niteliğindeki askeri okullara yönlendirilmişlerdir. Çünkü Polytechnique, St. Cyr ve diğer büyük okullara kabul edilebilmeleri için öğrencilerin iyi derecede Fransızca bilmeleri gerekmektedir.

Öğrencilerin sayısı artıkça, çeşitli okullarda dağınık halde bulunan öğrencileri kontrol altında tutmak Osmanlı Hükümeti için zor bir durum haline gelmişti. Ayrıca bu okullarda Türk öğrencilerin Türk dili, İslam dini gibi kendileri için gerekli bazı özel dersleri göremedikleri konusunda şikayetler vardı. Bu nedenlerle Cemil Paşa Paris'te bütün Türk öğrencilerin bir arada olabilecekleri askeri bir hazırlık okulunun açılmasını önermiştir.⁷⁴ Burada Harbiye Tıbbiye ve diğer askeri okullardaki öğrencilerden Fransız okullarına geçeceklerin Fransızcalarını geliştirmesi ve mesleki bilgilerinin artması

⁷² AKINCI, Gündüz, *a.g.e.*, s. 35

⁷³ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.24

⁷⁴ CHAMBERS, L. Richard, "Notes on the Mekteb-i Osmani In Paris, 1857-1874", *Beginning of Modernization in the Middle East, The Nineteenth Century*, Ed. by W. Polk and R. Chambers, Londra 1968, s.315; ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s.454

sağlanacaktı.⁷⁵ Öneriye göre öğrenciler bir Türk müdürün denetimi altında olacak, Türkçe ve dini dersler Türk öğretmenlerce verilecek, Fransız dili dersi ise Fransız öğretmenler tarafından okutulacaktı.

Aslında Cemil Paşa'nın bu önerisi yeni bir reform dalgası vadeden Islahat Fermanı ruhuyla oldukça uyumluydu. İlan edildikten kısa bir süre sonra, fermanın baş hazırlayıcılarından biri olan Dışişleri Bakanı Ali Paşa, Kırım savaşını bitiren barış konferansında Osmanlı delegasyonunun başı olarak Paris'te bulunuyordu. Cemil Paşa da Ali Paşa'nın baş yardımcısı göreviyle konferansta yer almıştır. Muhtemelen Cemil Paşa bu sırada Paris'te bir Osmanlı okulunun açılması fikrini dile getirmiştir. Okulunun açılmasıyla ilgili yapılan diplomatik yazışmalar, Cemil, Ali ve Fuad Paşa'nın okula özel ilgi duyduklarını açıkça göstermektedir.⁷⁶ 16 Ağustos 1859'da Mekteb-i Osmani'nin ödül dağıtım töreninde yaptığı konuşmada Sefaret Müsteşarı Agop Efendi, mektebi kurma fikrinin ilk olarak Padişah'tan geldiğini, onun ve nazırlarının sayesinde bu kurumun sağlam temellere oturtulduğunu zikretmektedir.⁷⁷

Daha önce de belirtildiği gibi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Mısırlı öğrenciler için Paris'te açtığı okul (Ecole Egyptienne) Mekteb-i Osmani'nin kurulma nedenlerinden biridir. Ayrıca Muradyan Mektebi adı verilen bir Ermeni okulunun Fransız başkentindeki faaliyetleri de Osmanlı hükümetini benzer bir girişim yapmaya

⁷⁵ AKINCI, Gündüz, *a.g.e.*, s. 35

⁷⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.316

⁷⁷ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 25

sevk etmiştir.⁷⁸ Rekabet hatta kıskançlık Mekteb-i Osmani'nin açılış kararının verilmesinde etkili olan faktörler arasında sayılabilir.⁷⁹

Mehmed Cemil Bey her öğrencinin eğitim derecesini ölçmek ve bütün öğrencilerin gerek mekteplerde, gerek tatil günlerinde hal ve hareketlerine dikkat edecek, onların idareleri ile ilgilenmekle yükümlü olacak bir komisyon oluşturulması yolundaki arzusunu Fransa Maarif Nazırı R.Rouland'a iletir. Bu istek Fransız Maarif Nazırlığı tarafından uygun bulunur. Nazır Rouland "Paris 22 Kasım 1856" tarihli mektupla kurulacak komisyonun görevlerini ve kimlerden meydana geleceğini, Paris'te bir Osmanlı mektebinin nasıl teşekkül edeceğini, mektebin nizamnamesinin, disiplin yönetmeliğinin ve günlük programlarının neler olacağını gösteren bir projeyi Osmanlı Sefiri Cemil Bey'e gönderir. Bu projede Paris'teki öğrencilerin eğitimleri ile meşgul olacak komisyon üyeleri şu kişilerden oluşacaktır.

- 1- Sefaret-i seniyye müsteşarı, başkan
- 2- Gustave Rouland, Maarif-i Umumiyye başkatibi, başkan yardımcısı
- 3- Magin Marrens, Maarif Nazırlığı genel müfettişi
- 4- Osmanlı Sefaretinden bir kişi
- 5- Pavet de Courteille, College de France'da Türk dili hocası (ünlü doğu bilimci)
- 6- Jules Vieille, Ecole Normale'de Matematik hocası

⁷⁸ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.316

⁷⁹ ERGİN, Osman, *a.g.e.* s. 455

7- Rubens Manasse, Osmanlı Sefareti katibi

Teklif olumlu karşılanır ve 1857’de bu komisyon oluşturulur. Derhal her öğrencinin eğitim derecesini ölçmek gayesiyle komisyon üyeleri elçilikte toplanarak Sefir Mehmed Cemil Bey’in nezaretinde bütün öğrencileri bir dizi sınavdan geçirir. Sınav sonuçları hiç de iç açıcı değildir. Birçok genç öğrenci Paris’te kaldıkları iki sene sonunda hala aritmetiğin temel işlemlerinin, coğrafya ve tarihin en basit kavramlarının ötesine geçememişlerdir. Fransız diline gelince; belli bir kolaylıkla konuşmaktadırlar, ancak imla ve gramer kurallarından haberleri yoktur. Bunun üzerine komisyon oybirliği ile Fransız sistemine uygun bir çalışma merkezinin kurulması gerektiği düşüncesine varmıştır. Aynı zamanda komisyon; öğrencilerin bu merkezde toplanmalarının, mektebin müdürünün de aynı binada ikamet etmesinin, mektebe kayıt için azami yaşın on yedi olmasının, mektebe her yıl düzenli olarak yeterlilikleri önceden İstanbul’da bir sınavla tespit olunan belli bir miktar öğrenci alınmasının kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Böylelikle Sultan Abdülmecid’in izni ve arzusu ile Mekteb-i Osmani o yıllarda Paris’in şehir sınırları dışında bulunan Grenelle Mahallesi * Violet sokağı 53 numaralı binada Fransız Maarif-i Umumiye Nazırı’nın himayesinde Ekim 1857’de resmen açılmıştır.⁸⁰

Adnan Şişman okulun açılış tarihini 1857 olarak göstermektedir. Ancak bu konu hakkında farklı görüşlere rastlanılmaktadır. Osman Ergin, incelediği irade defterlerinde,

* Grenelle Mahallesi 16 Haziran 1859’da çıkarılan Paris’in sınırlarını genişletme kanunu gereğince Paris sınırları dahiline alınmıştır.

1856'dan itibaren bu okulun öğrenci, öğretmen ve idare memurlarına dair kayıtlara rastladığını ve bu nedenle açılış tarihinin 1855'e kadar uzanabileceğini belirtmektedir. Çünkü bu sene içinde bir Islahat Fermanı hazırlanarak Hıristiyanlara devlet daireleriyle okullarının kapıları kayıtsız şartsız açılmış olduğu gibi, yine bu fermanda "Maarif ve ulum ve sermaye-i Avrupa'dan istifadeye bakılması" kaydının bulunması nedeniyle bu mektebin Paris'te açılmış olduğunu tahmin etmektedir.⁸¹ Dışişleri Bakanlığı arşivinde ise Paris'teki Osmanlı okulunun 1858'de kurulmuş olduğu belirtilmektedir. 15 Mayıs 1858 tarihli dosya da Mekteb-i Osmani'ye gitmek üzere yola çıkan ve Viyana'da mola veren iki öğrenciye yapılan masraflarla ilgili bilgiler bulunmaktadır. 20 Ağustos 1859 tarihli bir Fransız gazetesinde Mekteb-i Osmani'deki bir ödül töreniyle ilgili çıkan yazıda şu ifadeler yer verilmiştir. "İki yıldır Osmanlı Okulunda hem öğretim yönünden hem disiplin yönünden önemli gelişmeler olmuştur." Bu durum okulun 1857 civarında açılmış olduğunu göstermektedir.⁸²

Kapısı üzerine Osmanlı hükümdarının tuğrası asılı olan okul binası, güzel bir bahçenin orta kısmındadır ve bina için dokuz yıllık bir kira sözleşmesi yapılmıştır. Mektebin açılış töreni 6 Kasım 1857 Cumartesi günü saat 13'te yapılmıştır. Grenelle'deki bu okulun gayesi askeri ve sivil görevlere öğrenci yetiştirmekten başka Erkan-ı Harp subaylarına, mühendislere ve yönetici devlet adamlarına sahip olmaktır.

⁸⁰ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 24-25

⁸¹ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 454

⁸² CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.314

Mektebin müdürlüğüne Mekteb-i Harbiye-i Şahane subaylarından daha evvel Viyana’da askeri eğitim gören, bir yıl önce Derviş Paşa* ile birlikte Paris’e gelen ve Fransızca bilen binbaşı Ali Nizami Bey getirilmiştir.⁸³ 1821 yılında Niğde’de doğan Ali Nizami Bey, 1849’da Harbiye, 1851’de Erkan-ı Harbiye Mektebi’ni bitirmiştir. Muhtelif birlikler Kurmay Başkanlıklarında bulunmuş, Liva ve Ferik olarak uzun süre Belgrad’da Askeri Komiserlik yapmıştır. 1877’de Mekteb-i Mülkiye Nazırı olmuş, 1878’de Mekteb-i Sultani müdürlüğüne tayin edilmiştir.⁸⁴ Mekteb-i Osmani’nin ilk müdürü olan Ali Nizami Bey’e bu hizmeti karşılığı 59 lira verilmekteydi.⁸⁵

2.1.3. Mekteb-i Osmani’nin İşleyiş ve Denetimi

Masrafları Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanmasına rağmen, Mekteb-i Osmani Fransız Milli Eğitim Bakanlığının himaye ve gözetiminde faaliyetlerini sürdürmüştür.⁸⁶ Bu nedenle Mekteb-i Osmani öğrencilerini idare etmek üzere oluşturulan yedi kişilik Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonunda Fransız üyeler de bulunmaktadır. R. Rouland’ın Fuad Paşa’ya yazdığı 16 Ekim 1858 tarihli mektupta komisyonla ilgili şu hususlar teklif edilmiştir:

- Komisyon başkanlığına Fransa Maarif-i Umumiye başkatibi ve personel müdürünün getirilmesi

* Paris’te Ecole de Mines’te okumuş ve ünlü bir kimyager olarak tanınmıştır. Darülfünun’un ilk hocalarından olan Derviş Paşa Maarif Nazırlığına kadar yükselmiştir.

⁸³ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 25-26

⁸⁴ MÜCELLİTOĞLU, Ali *Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1949*, Ankara 1954, s.254

⁸⁵ ERGİN, Osman, *a.g.e.*,s. 455

⁸⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.316

- Mektebin bütün işleri hakkında komisyonun başkanı vasıtasıyla, Osmanlı Hükümeti Hariciye Nazırı ile doğrudan yazışma yapılması
- Eğitim müdürü ve öğretmenlerin Fransa Maarif-i Umumiyye Nazırı'nın onayıyla seçilmesi
- Komisyon çabalarının başarıya ulaşması için, İstanbul'dan Paris'e gönderilen öğrencilerin en fazla on yedi yaşında ve disipline edilebilir olması
- Komisyona, mekteb-i Osmani'nin üzerinde yüksek bir denetim icra etme ve gerektiğinde ciddi olarak tehlikeli hale gelen öğrencilerin okuldan atılması hakkının verilmesi
- Üç yıllık bir eğitimden sonra komisyonun öğrencilere vereceği bir Yetenek Diploması (Diplome de Capacite)'nin faydalı olacağı

Fuad Paşa, Paris 19 Ekim 1858 tarihli cevabi yazıyla Fransa Maarif-i Umumiye Nazırı R. Rouland'ın kendisine sunduğu teklifleri kabul eder. Sonuçta Denetim Komisyonu şu üyelerle kesin şeklini alır:

- Gustave Rouland, Fransa Maarif-i Umumiyye başkatibi ve personel müdürü, başkan
- Agop Efendi, Sefaret-i Seniyye müsteşarı, başkan yardımcısı
- Rubens Manasse, Sefaret-i Seniyye'de katip
- Ali Nizami Bey, Mekteb-i Osmani müdürü
- Magin Marrens, Maarif-i Umumiyye genel müfettişi
- Jules Vieille, Academie de Paris'te müfettiş, önceleri Ecole Normale'de matematik hocası
- Pavet de Courteille, College de France'da Türk dili hocası, komisyon sekteri

Kurulan bu komisyon özellikle mektebin çalışmalarını denetlemekle yükümlüdür. Oturumlarını bakanlıkta yapacaktır. Komisyonun işlev ve görevleri şu şekilde sıralanmıştır:⁸⁷

- Fransa Maarif Nazırlığı personel müdürü tam yetkiyle bu komisyona başkanlık edecek, yokluğunda aynı yetkiyle Osmanlı başkan yardımcısı bu görevi yapacaktır.
- Düzenli oturumların dışında başkan ihtiyaç halinde olağanüstü toplantılar yapılmasını isteyebilir.
- Komisyon Fransız eğitim müdürünü, öğretmenleri ve gözetmenleri tayin eder. Görevlilere verilen aylıkların tutarını açıkça belirtir.
- Elçiliğin çağrısı üzerine okulun işlerini yürütmekle, yani kahyalıkla yükümlü saymanlık görevlisini belirleyebilir.
- Komisyon çalışma programlarını düzenler ve bunların icrasını denetler. Belirli tarihlerde öğrencilerin sınavlarında bulunur. Bilgi almak bakımından öğrencilerin çalışma ve ilerleyişleri konusunda eğitim müdürü veya öğretmenlerden raporlar isteyebilir.
- Sınıf geçme ve mezuniyet sınavlarında edinilen kanaate göre, komisyon yüksek bir şubeye,⁸⁸ Ecole Militaire de Saint Cyr'e veya buna benzer diğer mekteplere girmek konusunda öğrencilerin durumlarını gözönüne alarak fikrini beyan eder.

⁸⁷ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 27

⁸⁸ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 28

Aynı zamanda, görülen yeteneksizlik sebebiyle öğrencilerin geri gönderilmesini teklif eder.

- Komisyon, öğretim yılı sonunda öğrencilere, yıl içinde elde edilen notların bulunduğu ve son sınav sonuçlarını da içeren bir karne verir.
- Son eğitim yılı nihayetinde mezun öğrencilere bir diploma verir.
- Komisyon her ay toplanır. Her toplantıda müdürün sunacağı raporu müzakere eder.
- Komisyon her yıl mektebin durumu ile ilgili bir rapor düzenler. Devlet Başkanı adına bu raporun kopyasını Türk Sefaretine ve Fransa Maarif-i Umumiyye Nazırlığı'na verir.
- Mekteb-i Osmani'nin müdürü doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti tarafından atanır. Müdür denetim komisyonunun doğal üyesidir.
- Müdür mektebin bütün iç işlerinde tek yetkilidir.
- Müdür alat, edevat ve Osmanlı memurları ile öğrencilere verilen ödenekler, eğitim müdürünün, öğretmenlerin aylıkları ile ilgili bütçeyi tatbik eder.
- Disiplinsizlik sebebiyle öğrencilerin atılmasına müdür karar verir.
- Müdürün yokluğunda, komisyon yeniden oluşturulur, yerini alan vekil belirlenir. Bu vekil tüzük raporlarını komisyona sunmakla yükümlüdür. Hazır bulunduğu oturumlarda oy kullanmadan tartışmalara katılma hakkına sahiptir.
- Müdür, öğrencilere verilen sertifika ve diplomaları imzalar. Özellikle öğrencilerin okula alınışıyla uğraşır ve yönetimi ilgilendiren her mesele hakkında komisyona danışabilir.

- Öğretmenlerin notlarını yansıtan ve aylık olarak komisyona takdim ettiği raporlarda müdür, öğrencilerin sağlık durumu, gelenekleri, disiplin durumları ve hareketleri ile ilgili olabilen bütün olayları belirtmeye özen gösterir.
- Müdür bu yönetmeliği uygulamakla yükümlüdür.⁸⁹

2.2. Öğretim Yılları

2.2.1. 1858-1859 Öğretim Yılı

Mekteb-i Osmani 1857 yılında açılmasına rağmen 1858 yılından itibaren düzenli öğretime geçebilmiştir. 1858-59 öğretim yılında öğrenci sayısı 34 ile 42 arasında değişmektedir. Aylara göre öğrenci dağılımı şöyledir:

EKİM	38
KASIM	42
ARALIK	40
OCAK	40
ŞUBAT	40
MART	40
NİSAN	40
MAYIS	35
HAZİRAN	34
TEMMUZ	34
AĞUSTOS	34

Tablo I. 1858-59 Öğretim Yılı Aylara Göre Toplam Dahili-Harici* Toplam Öğrenci Mevcudu

⁸⁹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 28-29

1858-59 öğretim yılı ilk sömestresinde iki Şube halinde eğitim gören Osmanlı ğrencileri, Ocak ayında Denetim Komisyonu yeleri Magin, Vieille ve Pavet de Courteille tarafından bilgi imtihanından geçirilmiştir.⁹⁰ Bu komisyondan bir ye her ay okulu denetlemiŐ ve bir sonraki toplantıda komisyona sunmak üzere okulla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Ayrıca MM. Magin-Marrens, Vieille ve Pavet de Courteilles sözlü sınavlarda bizzat görev almıŐlardır. Sınav sonuçları Osmanlı büyükelçiliği aracılığı ile İstanbul'daki yetkililere bildirilmiştir. Söz konusu komisyon müfredat, ğretim metodları, fiziksel olanaklar ve disiplinle ilgili önerilerini doğrudan veya Osmanlı büyükelçiliği aracılığı ile İstanbul'daki DıŐıŐleri Bakanlığına sunmuŐlardır.

Komisyonun 31 Ocak 1859 tarihli toplantı tutanakları Mekteb-i Osmani'nin parlak bir baŐlangıç yapmaktan uzak olduğunu göstermektedir. M. Magin 1858 Aralık teftiŐiyle ilgili raporunda okulda düzenli bir çalışma programının bulunmadığını belirtmiştir. Magin, bazı öğrenciler matematik çalıŐırken bazılarının tarih çalıŐtıđını ve tüm öğrencilerin ciddi ve devamlı bir eğitimden yoksun olduklarını ifade etmiştir. Komisyon okul müdürünün bu sorunu öğretmenlerle iŐbirliđi halinde çözmesini istemiştir.⁹¹

*Mekteb-i Osmani'de öğrenciler dahili ve harici olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Dahili ğrenciler Mekteb-i okulun binasında yatıp kalkan, orada yiyip içen ve tahsil gören öğrencilerdir. Harici ğrenciler ise Mekteb-i Osmani'de kalıp dışarıda bir Fransız okulunda öğrenim görenler, dışarıda bir pansiyonda kalarak başka bir okulda öğrenim görenler ve nihayet yatılı olarak yabancı bir okulda tahsil görenlerdir.

⁹⁰ ŐIŐMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 45

⁹¹ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.317

Bu öneriler çerçevesinde 1859 yılında Tablo II ⁹² de gösterilen ders programı hazırlanmıştır.

Saatler	Pazartesi		Salı		Çarşamba		Cuma		Cumartesi	
	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube
6:30-7:00	Kalkış									
7:00-7:30	Kahvaltı ve Teneffüs									
7:30-8:30	Resim		Çalışma		Resim		Çalışma		Çalışma	
8:30-9:00	Teneffüs									
9:00-10:00	Mat.	Coğrafya	Mat.	Coğrafya	Mat.	Çalışma	Mat.	Coğrafya	Tar-Coğ	Çalışma
10:00-11:00	Coğrafya	Mat.	Coğrafya	Mat.	Mat.	Çalışma	Coğrafya	Mat.	Tar-Coğ	Çalışma
11:00-12:30	Öğle yemeği ve Teneffüs									
12:30-13:00	Çalışma									
13:00-15:00	Çalışma								Resim	
15:00-15:30	Teneffüs									
15:30-16:30	Çalışma	Çalışma	Fransızca	Çalışma	Fransızca	Çalışma	Fransızca	Çalışma	Fransızca	Çalışma
16:30-17:30	Çalışma	Çalışma	Çalışma	Fransızca	Çalışma	Fransızca	Çalışma	Fransızca	Fransızca	Çalışma
17:30-19:00	Akşam yemeği ve Teneffüs									
19:00-21:00	Çalışma									

Tablo II Şubat 1859 Ders Çizelgesi

M. Magin 1858-59 yılının ilk çeyreğindeki coğrafya ve tarih sınavlarıyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Listede 23 öğrencinin ismi bulunmasına rağmen M. Magin ilk 15 öğrenciyi sınava almıştır. M..Magin sınava aldığı öğrencilerin sorulara cevap verecek kadar Fransızca bilmediklerini, en başarılı öğrencinin bile Fransızcasının yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Sınav sonuçlarına göre M. Magin komisyona şu önerilerde bulunmuştur:

- İkinci sınıf, zayıf öğrencilerin iyi öğrencileri engellememesi için ikiye ayrılmalıdır.

⁹² ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 61

- Her ders öğrencilerin Fransızca pratiklerinin gelişmesine olanak sağlayacak şekilde işlenmelidir.
- Öğrencilere ders dışı zamanlarda da Fransızca konuşmaları önerilmelidir.
- Fransızca derslerinde teorikten çok pratiğe önem verilmelidir ve her öğretmen kendi dersinde kelimelerin anlamlarını açıklayarak, sözlü ve yazılı hataları düzelterek Fransızca öğretmenin çalışmalarını desteklemelidir.

Mösyö Vieille'nin matematik sınavıyla ilgili yazmış olduğu rapor mösyö Magin'in raporuyla benzer yorumları içermektedir. Vieille'ye göre öğrenciler yetersizdir ve bu yetersizliğin nedeni onların Fransızca'yı önemsemeyişleridir. Sınav sonuçları komisyonun beklentilerini karşılamaktan çok uzaktır. Hatayı sadece matematik öğretmeninde aramak yanlıştır. Okulda Fransızca öğretimi olması gerektiği gibi değildir. Fransızca öğretimindeki eksikliğe acilen çözüm bulunmalıdır. Fransızca öğretimindeki aksaklık öğrencilerin yavaş ilerlemelerinin ana nedenidir.

Görüldüğü gibi Vieille'nin görüşleri Magin'in raporunun tekrarı özelliğindedir. Vieille ek olarak, ikinci sınıf ikiye ayrılacağı için Osmanlı hükümetinin öğretmen sayısını artırmasını önermiştir.

Fransız dili sınavı Mösyö Pavet de Courteille tarafından yapılmıştır. Pavet listesindeki öğrencileri “yeniler” ve “eskiler” olarak iki kategoriye ayırmıştır. Sınav sonucunda Pavet, Fransızca öğretmenini pratik yapmak yerine teknik bilgilerle uğraştığı için eleştirmiştir. Pavet'e göre Fransızca kelime ve cümleler öğretilirken beraberinde

bunların öğrencilerin anlayabileceği şekilde açıklamaları yapılmalıydı.⁹³ Magin, Vieille ve Pavet de Courteille II. sınıfı ikiye bölme gerekliliği üzerinde hemfikirdirler.

Komisyunun 31 Ocak 1859 tarihli oturumunda başkan üyelere şu tekliflerde bulunur:

- İkinci sınıf iki şubeye ayrılacaktır. I. şubede 14 öğrenci (Cemal, Edip, Rıfat, Salim, Mustafa Tahir, Hüsnü, Ferhat, Mustafa, Hüsnü Osman, Şükrü, Galip, Faik, Hamdi, Ahmed Rauf). II. şubede 9 öğrenci (Osman, Süleyman, Eşref, Ahmed Tahir, Ahmed, Kadri, İbrahim, Süleyman, Mehmet, Cemil, Hurşit) bulunacaktır. II. şube öğrencileri aritmetik ve tarih okurken, aynı zamanda Fransızca dersleri de alacaklardır.
- Ders saati 7,5'den 8 saate çıkarılacaktır.
- İster fen, ister edebiyat derslerinde olsun her ders bitiminde öğretmen yazılı bir ödev verecek ve kendisi sonradan bunları kontrol edecektir.
- Her ay iki şubedeki öğrencilere de kompozisyon yazdırılacak ve sonuçlara göre klasman yapılacaktır.
- Her öğretmen ve gözetmen öğrencilerin ödev neticelerini, disiplinsizlik ve derse girmeme durumlarını ve diğer hususları belirtecekleri bir defter tutacaktır.
- Müdür, Denetim Komisyonu Başkanı'na her üç ayda bir öğrencilerin durumlarını, aldıkları notları bildirecektir.
- Mükafatlandırma kitap ve madalya verme şeklinde olacak, masraflar her yarıyıl sonu okul bütçesinden karşılanacaktır.

⁹³ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.317-318

Böylelikle üç sınıf oluşturulur. III. Sınıfta en büyüğü 23, en küçüğü 14 yaşında dört öğrenci (Emin, İsmail Hakkı, Münir, Salih) bulunmaktadır.* Bu sınıf hazırlık sınıfı niteliğindedir. I. sınıf eğitim düzeyi en yüksek, II. sınıf onun biraz altında bir seviyede, III. sınıf ise en düşük seviyedeki sınıftır.⁹⁴

Mekteb-i Osmani'ye gayri Müslim ve sivil öğrenciler de kabul edilmiştir. Yukarıda bahsedilen ve adları Münir ve Emin olan iki sivil öğrenci 1858 yılı sonlarında Paris'e gelmişlerdir. Ancak bu isimler çok yaygın olduğu için daha sonraki yıllarda bahsedilen sivil öğrenciler olup olmadıklarını tespit etmek imkansızdır.⁹⁵

Denetim Komisyonu üyelerinin en fazla şikayet ettikleri bir diğer konu Mekteb-i Osmaniye öğrenci kabulünde belirli bir yaş sınırlamasının olmayışındır. Görüldüğü gibi yeni okula başlayanlar arasında bile yaşı oldukça büyük öğrenciler vardır. Komisyon Başkanı öğrenci kabulünde belirli bir yaş sınırlaması olması gerektiğini bir çok defalar dile getirmesine rağmen sorunun çözümü için herhangi bir girişim yapılmamıştır. Denetim Komisyonuna göre yaş sınırının ihlal edilmesi öğrenciler arasında dengesizliğe yol açtığı için çok ciddi bir sorundur. Mösyö Rouland sorunun ciddiyetini Fuad Paşa'ya yazdığı mektupta şöyle vurgulamıştır:

* Muhtemelen bu öğrenciler Pavet de Courteille'nin "yeniler" olarak sınıflandırdığı öğrencilerdir.

⁹⁴ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 46

⁹⁵ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.322

“Ekselans, okulun bugünü ve geleceği ile ilgili düşüncelerime dikkatinizi çekmek istiyorum. Okula yeni katılan öğrenciler arasında maksimum yaş sınırını fazlaca aşan bir öğrenci var. Yaş sınırlamasının önemsenmemesi, ki daha önce de defalarca ihlal edilmiştir, disiplin, ahlak ve öğrenme açısından çok ciddi bir engel teşkil etmektedir. Neredeyse tamamı yetişkin olan bu öğrencileri belirli bir şekle sokmak çok zordur. Onlar zaten belirli alışkanlıklar edinmişlerdir. Hatta bazı kötü alışkanlıklar edinmişlerdir. Uymaları istenen kurallar ve tek tip düzen gururlarına dokunmaktadır. Çoğu ders çalışmak yerine, Paris’te hoş vakit geçirmeyi tercih etmektedir.”

Okulda disiplinle ilgili ortaya çıkan bazı rahatsızlıkları öğrenciler doğrudan doğruya İstanbul’a şikayet etmişlerdir. Komisyon ise bu durumu hoş karşılamamış ve öğrenci protestolarının hiyerarşik bir yolla yapılmasını kesin olarak istemiştir.⁹⁶

Daha önce de belirtildiği gibi 31 Ocak 1859 tarihli Komisyon toplantısında her yarıyıl sonunda başarılı öğrencilere ödül verilmesi teklifi kabul edilmişti. Bu karar uyarınca 16 Ağustos 1859’da Mekteb-i Osmani’nin başarılı öğrencilerine Osmanlı Hükümeti ve Fransa Milli Eğitim Bakanlığı temsilcilerinin de katıldığı resmi bir törenle ödülleri dağıtılmıştır. Törende Londra Türk Büyükelçisi ve Paris Maslahatgüzarı Agop Efendi konuşma yapmıştır. Fransız Milli Eğitim Bakanı, İmparator III. Napolyon adına iki özel onur ödülü vermiştir. I. sınıf öğrencilerine matematik, Fransızca, tarih ve coğrafya alanlarında ödüller dağıtılmıştır. II. sınıf öğrencilerine matematik, Fransızca ve

⁹⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.319

coğrafya dallarında ödülleri verilirken, III. sınıf öğrencilerine Fransızca, coğrafya ve Türkçe dallarında ödülleri verilmiştir. Görüldüğü gibi ödülleri üç bölüm halinde dağıtılmıştır. I.sınıf ikiye ayrılan II. sınıfın yüksek seviyeli öğrencilerini oluştururken, II. sınıf ikiye ayrılan II. sınıfın alt seviyesindeki öğrencilerini oluşturmaktadır. III. sınıf ise okula yeni gelen hazırlık öğrencilerini ifade etmektedir. Resim ödülleri bu üç sınıf arasında ayırım yapılmadan verilmiştir. Böylece bir yıl içerisinde Komisyonun iki önerisi yürürlüğe girmiştir.⁹⁷ Hatırlanacağı üzere bu önerilerden biri II. sınıfların ikiye ayrılması, diğeri her yarıyıl sonunda başarılı öğrencilere ödül verilmesidir.

2.2.2. 1859-1860 Öğretim Yılı

Roulond 1859-60 öğretim yılının ilk çeyreği için hazırladığı raporda Mekteb-i Osmani öğrencilerinde önemli ilerlemeler olduğunu belirtmiştir. Rouland'a göre Tarih ve Coğrafya sınav sonuçları oldukça iyidir. Fransızca sınav sonuçları ise Fransızca öğretiminde yapılan düzenlemelerin yararlı olduğunu göstermektedir. Ders sayısının yetersizliğinden ve konuların zorluğundan dolayı Matematik dersinde daha az bir ilerleme olmuştur. Bu durumu düzeltmek için Komisyon asistan bir matematik öğretmeni atamaya karar vermiştir. Rouland'ın raporuna göre okuldaki diğeri gelişmeler şöyleydi:

Sınav programı ve çalışma saatleri sistemli bir şekilde uygulanıyordu. Öğretim yılının ilk çeyreğinde herhangi bir disiplin olayı olmamıştı. Öğrenciler arasında rekabet

⁹⁷ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.319-320

artmıştı. Ayrıca iki öğrenci Milli Eğitim Bakanı'nın tavsiyesiyle St. Cyr'ye kabul edilmişti.⁹⁸

Rouland görüldüğü gibi raporunda çok iyimser bir tablo çizmiştir. Ancak Edouard le Barbier'in mektubuyla karşılaştırıldığında ciddi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Tarih-Coğrafya öğretmeni Barbier'in Denetim Komisyonu Başkanına yazdığı 12 Ocak 1860 tarihli söz konusu mektupta başarısız bir yarıyıl geçirilmiştir. Öğrencilerin dil güçlükleri henüz bitmemiştir. Sabahtan akşama kadar teneffüslerde, yemekhanede, etüplerde gözetmen hocalarının önünde Türkçe konuşmaktadırlar. Okulda çalışma aşkının yerini ayaklanma eğilimi almıştır. Müdür Ali Nizami Bey Osmanlı Padişahı'nın haiz olduğu aynı güce sahip olduğuna inanmaktadır. Denetim Komisyonuna danışmadan öğretmenleri atayabileceğini, öğrencileri cezalandırmada kendisinin tek yetkili olduğunu, kendi keyfince bir öğrenciyi bir sınıftan diğerine geçirebileceğini zannetmektedir. Müdür Ali Nizami Bey, her gün derslere girmekte ve derslerde Türkçe konuşmaktadır. Öğrencilerin bütün isteklerini öğretmenlere zorla kabul ettirmektedir ve dersleri kendine göre eleştirmektedir.

Ayrıca gözetmen hocalara bir saat bile çıkış izni verilmemektedir. Müdür, Perşembe ve Pazar günleri ve diğer günlerde sabah 11.00 veya 12.00'a kadar, akşam 06.00'dan sonra okula gelmektedir. Bakanlık veya Denetim Komisyonu'nun atadığı

⁹⁸ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.320

yetkili kişiler, yetkisiz bir adamın kaprislerine razı gelemezler. Komisyon, Albay Ali Nizami Bey tarafından seçilen öğretmenlerin raporlarıyla yanıtlanmaktadır.⁹⁹

Rouland söz konusu raporunda hiçbir disiplin olayının olmadığından bahsetmiştir. Muhtemelen Rouland bu konuda yanlış bilgilendirilmiştir. Çünkü bu dönemde Rıfat adlı öğrenci disiplinsizlik nedeniyle okuldan atılmıştır. Okuldan atılma olayı şu şekilde gelişmiştir: Rıfat 22 yaşındaydı ve 1857 sonbaharında Mekteb-i Osmani'ye girmişti. Zeki olmasına rağmen asi hareketleri ve tembelliğinden dolayı Prytance Militaire de la Fleche'den atılmıştı. Müdürün tembihleri ve azarlarının hiçbir faydası olmadığı gibi, kısıtlama ve hatta hapis cezası bile Rıfat'ı durdurmaya yetmemişti. Mösyö Rouland sadece iki gün önce parlak ifadelerle dolu raporunu yazmıştı ama Rıfat iki aydır geceyi dışarıda gezip tozarak geçirdiği için hapiste tutuluyordu. 3 Mayıs gecesi okula dönmediği için 5 Mayıs'ta Rıfat yeniden hapse atıldı. Rıfat bütün çabalara rağmen düzelmedi ve arkadaşları için kötü bir örnekti. Onun varlığı disiplinin devamlılığı için sakıncalıydı. Bu nedenlerle Müdürün teklifiyle komisyon oybirliği ile Rıfat'ın okuldan atılmasını onayladı.¹⁰⁰

⁹⁹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 47

¹⁰⁰ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.320-321

Bu öğretim yılında işlenen dersler ve ders saatleri ise şu şekilde planlanmıştır:

Saatler	Pazartesi		Salı		Çarşamba		Perşembe		Cuma		Cumartesi	
	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube
5:30-7:00	Çalışma											
7:00-7:30	Kahvaltı											
7:30-9:00	Resim		Resim		Çalışma		Resim		Resim		Çalışma	
9:00-9:30	Teneffüs											
9:30-11:30	Mat.	Tarih	Mat.	Fransızca	Mat.	Fransızca			Mat.	Tarih	Mat.	Mat.
11:30-13:00	Öğle yemeği ve Teneffüs											
13:00-14:00	Çalışma											
14:00-16:00	Tarih	Mat.	Fransızca	Mat.	Fransızca	Mat.			Tarih	Mat.	Mat.	Fransızca
16:00-16:30	Teneffüs											
16:30-17:30	Çalışma		Çalışma		Çalışma		Mat.		Çalışma		Fransızca	
17:30-19:00	Akşam yemeği ve Teneffüs											
19:00-20:30	Çalışma											

Tablo III Haziran 1860 Ders Çizelgesi¹⁰¹

Bir önceki öğretim yılıyla karşılaştırıldığında, 1860'da ders saatlerinin artmış olduğu görülmektedir. Daha önce haftada toplam 15 saat ders işlenirken, bu öğretim yılında haftalık ders saati 27,5'a çıkmıştır. Şubat 1859 ders programında 4 saat olan matematik dersi 1860 programında 11,5 saat olarak görülmektedir. Önceki ders programında 3 saatten daha fazla olan coğrafya dersine yeni programda yer verilmemiştir. Buna karşılık tarih ders saatlerinde gözle görülür bir artış söz konusudur. Mekteb-i Osmani ders programında dikkat çeken bir diğer husus da resim derslerinin günün ilk dersi olmasıdır.

2.2.3. 1860-1861 Öğretim Yılı

Bu yıl Mekteb-i Osmani dahili öğrencileri için pek başarılı geçmemiştir. Yıl sonunda öğrenci durumlarını Denetim Komisyonu üyesi Vieille, 19 Ağustos 1861 tarihli raporuyla Komisyon Başkanı'na bildirir. Neticeler memnuniyet vermekten uzaktır. Edebiyat dalında tarih ve coğrafya'dan öğrencilerin bilgisi yeterli değildir. İmtihan komisyonu'nun müsamahakar tutumuna rağmen 17 dahili öğrenciden ancak biri (Münir) iyi not almıştır. 9 öğrenci geçer, diğer 7 öğrenci orta veya zayıf hatta sıfır almıştır. Fransızca'da değişik neticeler göze çarpmaktadır. Aralarından 10 kişi yeterli tercüme yapabilmektedir. Fen dalında I. şube matematikten ilerleme kaydetmiştir. Fizik ve kimya'da genel olarak başarısızlık söz konusudur. Vielle'nin raporunun son kısmında mektepte bir gerilemenin gözlemlendiğini, ve sebeplerini sıralamaktadır. Gelecek öğretim yılı için yeni öğrenciler gönderilmezse bu eğitim yuvası yok olacak demektir. Birkaç yıldan beri, Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonu Osmanlı Hükümeti nezdinde genç öğrencilerin düzenli olarak gönderilmesini, bu öğrencilerin en yetenekliler arasından seçilmelerini, yeteneklerinin Türkiye'de özel bir imtihanla tespit olunmasını istemiştir. İstanbul'daki gülünç öğrenci seçimi, başıbozukluğun başlıca kaynağıdır.¹⁰²

Gerçekten de Mekteb-i Osmani'ye gönderilen öğrencilerin neye dayanılarak seçildiği açık olarak belli değildir. İstanbul'daki askeri okul öğrencileri akademik başarılarına göre mektebe seçilmiş olabilirler. Ama kişisel faktörler ve aile ilişkileri göz ardı edilmemesi gereken bir nedendir. 19. yüzyıl Osmanlı devletinde iltimas ve torpil

¹⁰¹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 62

¹⁰² BOA.İ.HR. 9457; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 48

önemi bilinen bir gerçektir. Bu durumu doğrulayan çeşitli örnekler gösterilebilir. Örneğin 1859'da Dışişleri Bakanı Fuad Paşa Tefik Efendi'nin oğlu Mazhar Bey'in mektebe kabul edilmesini Paris Büyükelçiliğinden istemiştir.¹⁰³ Fakat iltimas okulun kötüye gidişindeki tek sebep değildir. Her eğitim kurumu için hayati iki şart vardır, biri disiplin, diğeri düzenli bir bütçedir. Okulun yönetimi ile ilgili olarak, Fransızca dersler için bir müdürün gerekliliği önceden bildirilmiş, ama bu gerçekleşmemiştir. Türk müdür Albay Ali Nizami Bey yetkisiz bir kişidir. Bütçe de mektebin artan masraflarını zor karşılamaktadır. Bütün bunlardan sonra Mekteb-i Osmani'nin ayakta kalabilmesi için Osmanlı Hükümeti en fazla 14-15 yaşlarında 12 öğrenci göndermelidir. Yeni gelen öğrenciler de geldiklerinde Fransızca'yı daha iyi öğrenebilecekleri pansiyonlara yerleştirilmelidir. Zira mektepte öğrenciler aralarında Türkçe konuşmakta olup, bu yabancı dil öğrenimini zorlaştıran en önemli husustur.¹⁰⁴

2.2.4. 1861-1862 Öğretim Yılı

Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonu üyesi Vieille 11 Mayıs 1862'de komisyon başkanına yazdığı raporunda öğrencilerin tamamının İstanbul'a gönderilmesinin isabetli olacağını belirtmektedir. Bundan 1861-62 öğretim yılında da genel bir başarısızlığın mevcut olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

¹⁰³ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.323

2.2.5. 1862-1863 Öğretim Yılı

Vieille'in 19 Ağustos 1861 tarihli Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonu Başkanına verdiği daha evvel değinilen raporundaki okulun varlığını sürdürmesi için Osmanlı Hükümeti'nin Paris'e genç yeni öğrenciler göndermesi yolundaki tavsiyeleri, bir yıl gecikme ile 1862'de kısmen gerçekleşti denebilir. Zira 27 Eylül 1862'de 15 yeni öğrenci Paris'e gelmiştir. Ancak bu öğrencilerin yaşları da Denetim Komisyonu'nun tespit ettiği azami yaş aşmaktadır. 15 öğrenciden ikisi 18, beşi 19, üçü 20, dördü 21, biri 22 yaşından büyüktür. 19 Ekim'de Sefir Cemil Paşa mektebe müdür Ali Nizami Bey'i ziyarete gelir. Ali Nizami Bey, Cemil Paşa ile istişareden sonra, bu öğrencileri Paris'te bulunan pansiyonlara yerleştirir. Böylelikle öğrenciler Fransızca konuşulan bir ortamda olacaklar ve dile daha çabuk alışacaklardır.¹⁰⁵ 1862-63 öğretim yılının bir özelliği de ilk gayri Müslim öğrenciden bu öğretim yılında bahsedilmiş olmasıdır. (Nisan 1863) Th.N. Chichkoglou zaten bir süredir Paris'te eğitim gören bir öğrencidir. Ancak parası bitince yardım için Osmanlı Büyükelçiliğine başvurmuştur. Eğitimini tamamlamak için Mekteb-i Osmani'ye kabul edilmesini istemiştir. Konu İstanbul'a havale edilmiştir ve Mayıs ayında Dışişleri Bakanı Ali Paşa'dan olumlu cevap gelmiştir. Bu Yunan öğrenci Mekteb-i Osmani'de öğrenim görmemesine rağmen, tam pansiyon olarak okulda kalabilecektir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 48

¹⁰⁵ BOA.İD.33749; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 49

2.2.6. 1863-1864 Öğretim Yılı

Bu dönemde okul müdürlüğüne Ali Nizami Bey yerine Ahmed Esad Efendi getirilmiştir. (Kasım 1863) Ahmed Esad Paşa'nın Mekteb-i Osmani müdürlüğü okulun kapanma tarihine kadar devam etmiştir.¹⁰⁷ Mekteb-i Osmani müdürü Ahmed Esad Efendi'ye yıl içinde gönderilen bir layihada, az masrafla çok talebe yetiştirmek için mektep öğrencilerinin Fransız liselerine dağıtılmaları gerekeceği beyan edilmiştir. Ancak aradan çok zaman geçmeden Mayıs ayında İstanbul'dan çok sayıda öğrenci gönderilmesi mektebin önemini artırmıştır. Müdür artık Mekteb-i Osmani'yi belli bir düzene sokma niyetindedir. Birkaç senedir Paris'te bulunan öğrencilerin yaşları geçkin olduğundan, bunlar bir tarafa bırakılarak, yeni gelmiş olan ve ileride geleceklere aynı tip bir kıyafet yaptırmak yerinde olacaktır. Üniforma şeklinde diktirilecek bu elbiselerin yakalarında birer ay-yıldız bulunacaktır. Öğrenciler festen başka bir şey giymeyeceklerinden ve Paris'te bulmak mümkün olmadığından her yıl İstanbul'dan 40-50 püsküllü fesin gönderilmesi gerekecektir. Bu elbiseleri giyerek öğrencilerin Paris sokaklarında dolaşmaları Avrupa'da iyi bir tesir bırakacaktır. Nizama karşı çıkanlar da cezalandırılacaktır. Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonu'nun 28 Mayıs 1864 tarihli oturumunda öğrencilerin aynı tip elbise giymeleri kararlaştırılır.¹⁰⁸

Alınan bu kararlara bazı öğrenciler tepki göstermiştir. Bir grup öğrenci isteklerinin yerine getirilmesi için büyük bir olay çıkarmıştır. Öğrenciler Osmanlı olduklarını, doğal olarak bu okulda Türkçe konuştuklarını ve Fransızcalarının

¹⁰⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.323

¹⁰⁷ BOA.İ.HR.11695

ilerlemediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle Fransız okullarına dağıtılmaları gerektiğini savunmuşlardır.¹⁰⁹ Okul müdürü önce bu duruma aldırılmamıştır. Daha sonra askerliğin özü disiplin olduğu için, protestocu grubun 12 liderini İstanbul'a göndermiştir. Bir süre askeri hapisanede alıkonulan bu öğrenciler sıradan askerlik seviyesine indirilmişlerdir.¹¹⁰

Ocak 1864'de tamamını gayrimüslimlerin oluşturduğu 32 kişilik bir kontenjan belirlendi. Bunlar sekizer kişi olmak üzere Yunan, Ermeni, Katolik Ermeni ve Bulgar milletlerinden oluşuyordu. Söz konusu öğrencilerin yarısı İstanbul Askeri Okuluna gönderilirken, yarısı Paris'te bulunan Mekteb-i Osmani'ye gönderildi. Öğrencilerden sekizi hukuk, diğer sekizi ise mühendislik ve askeri bilimlerde eğitim göreceklerdi.¹¹¹

Paris'e gönderilen öğrenciler 7 Nisan'da bir Türk subayının eşliğinde eniz yoluyla Paris'e ulaştılar. Cemil Paşa Büyükelçilikte onları teslim aldı ve Mekteb-i Osmani'ye gönderdi. Mektebin Müslüman olmayan bu öğrencileri Paris'e gelir gelmez okulun mevcut oda ve koğuşlarına geçici olarak yerleştirilmişlerdir.¹¹² Büyükelçi, Esad Bey'le birlikte yeni öğrenciler için bazı düzenlemeler yapmıştı. Milliyetleri, öğrenim alanları, sivil ya da asker olmaları dikkate alınarak öğrenciler için uygun eğitim programları hazırlanmıştır.¹¹³

¹⁰⁸ BOA.İ.HR.12192; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 50

¹⁰⁹ ERGİN, Osman, *a.g.e.* s.380

¹¹⁰ MEHMED ESAD, *Mi'rat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310

¹¹⁰ UNAT, Faik Reşit, *a.g.e.* s. 137; ERGİN, Osman, *a.g.e.* s. 607

¹¹¹ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.323

¹¹² ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 51

¹¹³ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.323

Aristiri adlı bir gayrimüslimin Osmanlı maliyesinde memur olan bir akrabasının Mekteb-i Osmani'ye kabul edilmesi 1864 yılında gerçekleşen olaylardan biridir. Aristiri Bey'in söz konusu akrabası 1864'de bir Fransız ziraat okulunda öğrenim görmek için Paris'e gelmişti. Fransız yetkililerle yapılan görüşme sonrasında kendisine, Fransız lisesine kabul edilmesi için geçmesi gereken bir sınav olduğu söylendi ve bu sınava Mekteb-i Osmani'de hazırlanması önerildi. Daha sonra bu öğrencinin okula kabulü için gerekli izin okul müdürü tarafından verilmiştir.

Mekteb-i Osmani'nin gayrimüslim öğrencileri 1864'de Gregoryan Ermeni Patriğinden acil olarak bir talepte bulundular. Bu talep, Osmanlı Hükümetinin okula bir papaz ataması konusunu hızlandırması yönündeydi. Okulda çeşitli dinlere mensup öğrenciler vardı ama yalnızca Gregoryan Ermenilerinin din görevlisi yoktu. Sonuçta Patriğin ricası onaylandı ve bir Ermeni rahip Ohannes Hünkarbeyenian tayin edilerek Paris'e gönderildi. Kendisine Mekteb-i Osmani bütçesinden aylık olarak 400 frank bağlandı. Bu dönemde Ohannes Efendi'nin Müslüman olarak mükabili Hoca Tahsin Efendidir.¹¹⁴

2.2.6. 1864-65 Öğretim Yılı

Ekim'in 7'sinde dahili ve harici 41 öğrenci ile eğitime başlanır. Ancak Dar-ı Şura'yı Askeriyye'nin aldığı lağv kararının ulaşmasıyla Mekteb-i Osmani'de eğitim durur.¹¹⁵

¹¹⁴ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.324

¹¹⁵ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 51

2.3. Mekteb-i Osmani'de Dersler

2.3.1. Tarih Dersi

Bu derslerle ilgili elimizde tarih öğretmenleri Edouard le Barbier'in 1858-59 ve Pavet de Courteille'nin 1862-63 yıllarına ait ders programları mevcuttur. 1858-59 yılı programında konu olarak kuruluşundan Bursa'nın alınışına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi alınmıştır. Tarih öğretmeni hazırladığı programın yanında bir de ders hakkındaki bazı görüşlerini yansıtmaktadır. Bir önceki yıla göre tarih dersleri biraz daha geri kalmıştır. İçinde bulunulan yıl yukarıda değinilen konu işlenecektir. Bir yıl sonra da Avrupa'nın diğer ülkelerinin 18. ve 19. yüzyıl tarihi okunacaktır. Buna karşılık Pavet de üç yıllık olarak hazırlamış olduğu tarih dersi programı daha ayrıntılıdır. 1. yılın ilk sömestresinde Şark ve Yunan Tarihi, ikinci sömestresinde ise Roma Tarihi konuları vardır. 2. yılda konu olarak Ortaçağ Tarihi görülmektedir. Birinci sömestrede I. yüzyıldan Charlemagne'nin sonuna kadarki dönem, ikinci sömestrede 9. yüzyıldan İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından alınışına kadarki dönem anlatılacaktır. 3. yıl Yeniçağ Tarihi dersleri okutulacaktır. Bu da konu itibariyle Fransız İmparatoru Louis XI.'den Waterloo savaşına kadar dayanmaktadır.

2.3.2. Coğrafya Dersi

Yine aynı hocaların aynı yıllara ait programları bize coğrafya dersi konuları hakkında bilgi vermektedir. Barbier'nin I. şube için hazırladığı coğrafya programında Coğrafi Terimler, Genel Avrupa Coğrafyası ve Temel Kozmografya konuları yer almaktadır. II. şubede Umumi Coğrafya, III. Şubede de Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri ve Siyasi Coğrafyası'nın işleneceği Barbier tarafından zikredilmektedir. Pavet de

Courteille 1863 yılında Coğrafya derslerinde 1.yılın ilk sömestresinde Astronomi ve Coğrafya Terimleri ile birlikte kıtaların genel durumları üzerinde durulacağını, ikinci sömestrede de yakın ve uzak doğuda bulunan ülkelerin özel coğrafyalarının işleneceğini belirtmektedir. 3. yıl içinde bu defa Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin coğrafyaları öğretilecektir. 3. yılın ilk sömestresinde Amerika'da bulunan ülkelerin coğrafyaları ele alınmıştır. İkinci sömestrede ise Kozmografya yapılacaktır.

2.3.3. Fransızca Dersi

Arşivlerde derli toplu olarak sadece 1863 yılına ait Fransızca ders programı bulunmuştur. Öğretmen Sardou tarafından hazırlanan programın ilk iki yılında, yüksek sesle okuma, telaffuz, düzenli ve düzensiz fiillerin çekimi, imla, cümle analizleri, sentaks kuralları yer almaktadır. 3. yıl edebi kompozisyonlar, stil alıştırmalarından başka Fransız ve yabancı yazarlar ve onların belli başlı eserleri de konu olarak ele alınmıştır.

2.3.4. Fizik-Kimya Dersleri

Fizik-Kimya derslerinde Ecole Militaire de Saint-Cyr'deki program uygulanmaktadır.

2.3.5. Matematik Dersi

Edouard Levy'nin üç yıllık olarak hazırlamış olduğu elimizde bulunan 1863 yılına ait ayrıntılı Matematik dersleri programı Aritmetik, Cebir ve Geometri'nin yanında Kozmografya konularını da içine almaktadır. Bu programda Matematik ğretmeni 1. yılda 160 ders yapmayı amaçlamıştır. Haftada ikişer saatli 5 dersten 4'

konu işlemeye, biride sorulara ayrılmıştır. Yıl içinde 79 saat Aritmetik, 45 saat Cebir, 36 saat Düzlem Geometri yapılacaktır. 2.yıl 50 derste Düzlem Geometriye devam edilecek, 80 derste Uzay Geometrisi, 10 derste Genel Eğriler gösterilecektir. Cebir'e ancak 20 ders saati ayrılmıştır. Bu yıl Aritmetik yoktur. 3 yıl toplam ders adedi 1. yıldaki gibi yine 160'tır. Bunun 11'i Arazi Haritaları ve Yer Ölçümü'ne, 9'u Düzleştirme'ye 33'ü Tasarı Geometri'ye, 29'u Düzlem Trigonometri'ye, 25'i Kozmografya'ya ayrılmıştır. Yıl içinde ilk iki yılda öğretilen başlıca konular 53 derste tekrar gözden geçirilecektir. Kozmografya dersinin Tarih ve Coğrafya öğretmeni Edouard le Barbier'in 1858-63, Matematik öğretmeni Edouard Levy'nin 1863 yılları için hazırladıkları kendi derslerine ait her iki programda yer alması ilgi çeken bir husustur.

2.3.6. Resim Dersi

Eylül 1860'tan kapatılmasına kadar Mekteb-i Osmani'nin Resim öğretmenliğini yapmış olan Arthur Roberts, ders hakkında yazmış olduğu 20 Nisan 1862 tarihli raporunda öğrencilere, kendilerini Ecole Militaire de Saint-Cyr'in programlarına hazırlayıcı tarzda çalışmalar yaptırıldığını ifade etmektedir. Derslerde genellikle çizilmiş resimlere veya bir objeye bakılarak resim yapılmakta, manzara resimleri, grafik çizimleri, alçı rölyefleri üzerine de çalışılmaktadır.

Tanzimat döneminde Osmanlı mekteplerinde gösterilen derslere bakıldığında Mekteb-i Osmani'nin ders programlarının ne kadar geniş kapsamlı ve ciddiyetle hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶

2.4.Mekteb-i Osmani'nin Masrafları

2.4.1. 1857-58 Yıllarına Ait Masraflar

1857-58 yılına ait masrafların hangi kalemler için kullanıldığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Sadece ay olarak toplamda harcanan para miktarı frank olarak belirtilmiştir.Buna göre; 1857 yılının ekim ayında 15751 frank 74 cent, kasım ayında 10547 frank 29 cent, aralık ayında 15168 frank 81 cent, 1858 yılının ocak ayında 10158 frank 63 cent, şubat ayında 9 866 frank 77 cent, mart ayında 9 033 frank 81 cent masraf olarak gösterilmiştir.

2.4.2. 1858-59 Yıllarına Ait Masraflar

1858-59 yılına ait masrafların hangi kalemler için kullanıldığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Sadece ay olarak toplamda harcanan para miktarı frank olarak belirtilmiştir.Buna göre; 1858 yılının ekim ayında 17388 frank 08 cent, kasım ayında 13072 frank 38 cent, aralık ayında 14576 frank 93 cent, 1859 yılının ocak ayında 12110 frank 83 cent, şubat ayında 12581 frank 25 cent, mart ayında 14529 frank 42 cent, nisan ayında 13285 frank 71 cent,, mayıs ayında 18553 frank 22 cent, haziran ayında 13127 frank 82 cent, temmuz ayında 10740 frank 09 cent, ağustos ayında 11077 frank 63 cent, eylül ayında, 12372 frank 28 cent olarak gösterilmiştir.

¹¹⁶ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 42-43

2.4.3. 1859-60, 1860-61, 1861 Yıllarına Ait Masraflar

1859-60 1860-61, 1861 yıllarına ait masrafların hangi kalemler için kullanıldığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Sadece dönem olarak toplamda harcanan para miktarı frank olarak belirtilmiştir. Buna göre; 1859-60 yılının altı aylık döneminde yapılan toplam masraf tutarı 59707 frank 25 cent, 1860-61 yılının altı aylık döneminde yapılan masraf tutarı 51262 frank 36 cent, 1861 yılındaki toplam masraf tutarı 114877 frank'tır.¹¹⁷

2.4.4. 1863 Yılına Ait Masraflar

14 Şevval 1279 (4 Nisan 1863) tarihli belgede Mart ayındaki masraflar şu şekilde gösterilmiştir:

- Mutfak ve diğer masraflar ile hademe ve hoca maaşları 3861 frank 66 cent.
- Üç aylık okul kirası 2250 frank.
- Mektep dışında tahsil gören 6 askeri talebenin mart ayı maaşları 2274 frank.
- Diğer başka mekteplerde bulunan 15 Mekteb-i Harbiye öğrencisinin mart ayı maaşları 956 frank 25 cent.
- Mühendishane-i Hümayun öğrencilerinden olan 12 öğrencinin maaşları 765 frank, aklamdan 2 askeri öğrencinin maaşları 325 frank.¹¹⁸

¹¹⁷ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 23-24

¹¹⁸ BOA.İ.HR.211/12192

13 Zilkade 1279 tarihli (2 Mayıs 1863) Hariciye Nezaretine gönderilen belgeye göre Nisan 1863'de Mekteb-i Osmani harcamaları şu şekilde olmuştur:

- Mekteb-i Osmani'nin Nisan ayı içindeki mutfak, hoca, hademe ve diğer masrafları 2758 Frank.
- Başka mekteplerde okuyan Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden 5 askeri öğrencinin okul ücretleri 6930 frank.
- Bu öğrencilerin Nisan ayı maaşları 956 frank 25 cent.
- Mektebin dışında tahsil gören 5 askeri öğrencinin Nisan maaşları 1895 frank.
- Mühendishane-i Hümayun 'dan 12 askeri öğrencinin masrafları 200 frank'tır.¹¹⁹

Mekteb-i Osmani'nin mart ayı toplam masraf tutarı olan 10431 frank 91 cent ve nisan ayı toplam masraf tutarı olan 12739 frank 25 cent, 18 Muharrem 1280 (5 Temmuz 1863) tarihli belgeyle Paris sefiri Mehmet Cemil Paşa tarafından Osmanlı hükümetinden istenmiş, bu istek 19 Muharrem 1280 tarihinde kabul edilmiştir.¹²⁰

4 Rebiülahir 1280 (18 Eylül 1863) tarihli Hariciye Nezaretine gönderilen belgeye göre Ağustos 1863'de Mekteb-i Osmani harcamaları şu şekilde olmuştur:

- Mekteb-i Osmani'nin Ağustos ayı içindeki mutfak, hoca, hademe v.s. masrafları 3247 Frank 88 cent'.
- Mektep dışında bulunan 5 askeri öğrencinin Ağustos masrafları 1895 Frank'tır.

¹¹⁹ BOA.İ.HR.207/11931

¹²⁰ BOA.İ.HR.201/11459

- Başka mekteplerde bulunan Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden 15 askeri öğrencinin Ağustos masrafları 952 frank 25 cent.
- Mühendishane-i Hümayun'dan 12 askeri öğrencinin maaşları 765 frank.
- Aklamdan 2 askeri öğrencinin maaşları 200 frank'tır.¹²¹

10 Cemaziyelevvel 1280 (22 Kasım 1863) tarihinde Hariciye Nezaretine gönderilen belgede Mekteb-i Osmani'nin üç aylık kirası ve Ağustos-Eylül aylarındaki mutfak, hoca, hademe ve diğer masrafları 25258 frank 25 cent olarak gösterilmiştir.¹²²

Kasım 1863 'de okul masrafları;

- Mutfak, hoca, hademe maaşları 3970 frank 58 cent.
- Mektep dışında bulunan 5 askeri öğrencinin kasım ayı maaşları 1895 frank.
- Mekteb-i Harbiye'den 5 öğrencinin kasım ayı maaşları 956 frank 25 cent.
- Mühendishane-i Hümayun'dan 12 öğrencinin kasım ayı maaşları 737 frank 50 cent.
- Aklamdan 2 askeri öğrencinin maaşları 200 frank olarak bildirilmiştir.¹²³

12 Recep 1280 tarihli belgede Aralık ayında Mekteb-i Osmani'nin mutfak, hoca, hademe masrafları ve ziraat mektebinde bulunan öğrencinin okul ücreti ve maaşı ile diğer masrafları toplam 12176 frank 32 cent olarak bildirilmiştir.¹²⁴

¹²¹ BOA.İ.HR.206/11863

¹²² BOA.İ.HR.204/11680

¹²³ BOA.İ.HR.204/11699

¹²⁴ BOA.İ.HR.204/11731

2.5. Mekteb-i Osmani Müdürleri

2.5.1. Ali Nizami Bey

Ali Nizami Bey Mekteb-i Osmani'nin ilk müdürüdür. Mekteb-i Harbiye'den mezun olmuş, Viyana'da askeri tahsiline devam etmiştir. 1857'de mektebin müdürlüğüne albay rütbesiyle getirilen Ali Nizami Bey, bu görevini Kasım 1863'e kadar sürdürmüştür.¹²⁵ Ali Nizami Bey'in Mekteb-i Osmani müdürlüğü görevinin oldukça uzun olması dikkat çekicidir.¹²⁶ Görevini Binbaşı Esad Efendi'ye bıraktıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.

Ali Nizami Bey'in İstanbul'a dönüşü eğitimle ilişkisinin sonu anlamına gelmemektedir. O, Mekteb-i Mülkiye'de ve daha sonra da Galatasaray lisesinde görev almıştır. Askeri kariyerinde ise Maraşellik rütbesine yükselmiş ve bir süre Kurmay komutanlığı yapmıştır.¹²⁷

2.5.2. Münir Ahmed Esad Efendi

Ali Nizami Bey'den sonra mektebin ikinci müdürüdür. Erkan-ı Harbiye subaylarındandır. Paris'e Fuad Paşa tarafından askeri ateşe militeri olarak gönderilmiş ve mektebin müdürlüğüne tayin ettirilmiştir. Bu sıradaki rütbesi binbaşılıktır. Kasım 1863'te başlayan Mekteb-i Osmani Müdürlüğü görevi mektebin lağvına kadar devam etmiş, bundan sonra da Osmanlı öğrencileri müdürü olarak görevini Ağustos 1867

¹²⁵ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.* s. 32

¹²⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.321

¹²⁷ MÜCELLİTOĞLU, Ali *Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1949*, Ankara 1954, s.254

sonuna kadar sürdürmüştür.¹²⁸ Binbaşı Vidinli Tevfik Paşa okul yönetiminde kendisine yardımcı olmuştur.¹²⁹ Ahmed Esad Efendi Mekteb-i Osmani Müdürlüğünden sonra ilki 1873'te, ikincisi 1875'te olmak üzere iki defa sadrazamlık görevine getirilmiştir.¹³⁰ Kendisi ayrıca Osmanlı Miralaylarından Celal Esad Arseven'in babasıdır.¹³¹

2.6. Mekteb-i Osmani'de Görev Alan Öğretmenler

2.6.1. Edouard Levy

Mekteb-i Osmani'de matematik öğretmenidir. Sefaret Müsteşarı Agop Efendi'nin Denetim Komisyonu Başkanı Gustave Rouland'a yazdığı 28 Ekim 1857 tarihli resmi yazıdan anlaşıldığına göre, Mekteb-i Osmani Müdürü Albay Ali Nizami Bey, Fransız liselerinde matematik öğretmenliği yapmış olan E. Levy'e mektebin matematik öğretmenliğinin verilip verilemeyeceğini sormuştur. Olumlu cevap üzerine bu zat Mekteb-i Osmani'ye matematik öğretmeni olarak atanmıştır ve mektebin lağvına kadar bu görevini yürütür. Mekteb'in kapatılmasının ardından dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilerek ödüllendirilmiştir.¹³²

2.6.2. Chantel ve Fidon

Mirat-ı Mekteb-i Harbiye adlı eserde kimya öğretmeni olarak gösterilmektedir. 1859'dan itibaren belgelerde ismine rastlanmadığından okulun ilk yıllarında öğretmenlik yapmış olması olasıdır. Fidon'un ise tarih öğretmeni olarak görev almıştır.

¹²⁸ BOA.İH.11695; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.* s. 33

¹²⁹ MEHMED ESAD, *Mi'rat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s.71

¹³⁰ İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *a.g.e.* s.415-435

¹³¹ "Türk Meşhurları Ansiklopedisi", s.121

¹³² BOA.İ.HR.13596

2.6.3. Perrot Ligodiere

Fransızca öğretmenidir. 2 Eylül 1860 tarihli Denetim Komisyonu Başkanına verdiği bir dilekçe ile yaşının ilerlemiş olmasından dolayı görevinden azlini istemiştir. Eğitim metodu açısından da komisyon kendisini yetersiz görmüş ve onun yerine eski enstitü öğretmeni Sardou atanmıştır.

2.6.4. Edouard le Barbier

Tarih ve coğrafya öğretmenidir. Mekteb-i Osmani'ye girmeden önce Ecole d'Athenes'de çalışmıştır. 28 Ağustos 1860 tarihli bir mektupla Fransa dışında bir görev aldığından dolayı mektepte kalmasının mümkün olmadığını bildirmiştir. 1860 Eylül'ünde yerine eski pansiyon hocalarından Mennequin getirilmiştir.¹³³

2.6.5. Hoca Tahsin Efendi

Hoca Tahsin Efendi ve selefi Selim Sabit Efendi, 1857 yılında matematik ve doğa bilimleri konusunda öğrenim görmeleri için Paris'e gönderilmişlerdir.¹³⁴ Her ikisi de medrese kökenlidir. Hoca Tahsin Efendi, kurulması düşünülen Osmanlı Üniversitesinin iyi yetişmiş hocalara olan ihtiyacının karşılanması için Paris'teki eğitimine devam etmiştir.¹³⁵

¹³³ Mehmed Esad, *a.g.e.*, s.68; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.34-35

¹³⁴ ORHONLU, Cengiz, "Edebiyat Fakültesi Kuruluşu Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler (1901-1933)", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973, s. 57-58

¹³⁵ ANTEL, Sadrettin Celal, *Tanzimat Maarifi I*, İstanbul 1940, s.448; CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.325

Hoca Tahsin Efendi, 1862’de Mekteb-i Harbiye’den Mekteb-i Osmani’ye gönderilen 15 öğrenciye refakat etmiştir. Kendisi de Mekteb-i Osmani’ye yerleşmiştir. Mekteb-i Osmani’de Türkçe ve din dersleri vermiştir. Ayrıca Osmanlı Büyükelçiliğinde imam olarak görev almıştır. 1862’de Paris’e gönderildiğinde, bir süre ünlü bir tarihçi ve devlet adamı olan Hayrullah Efendi* ile çalışmıştır. 1860’larda Hayrullah Efendi Tahsin Efendiyle çocuklarının hocası olarak karşılaşmıştır. İki yıl sonra Hayrullah Efendi, kurulması planlanan Darülfünun için Fransız eğitim sistemini araştırmak üzere Paris’e gitmiştir. Paris’e giderken iki oğlu da kendisine eşlik etmiştir. Büyük oğlu Abdülhalik Nasuhi askeri öğrenciydi. Paris’te Mekteb-i Osmani’ye girerek öğrenimine burada devam etmiştir. Diğer oğlu geleceğin ünlü şairi Abdülhak Hamid ise, Ecole Nationale isimli bir Fransız okuluna gönderilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Hoca Tahsin Efendi de bu tarihlerde Paris’e gelmiştir ve Hayrullah Efendi’nin oğullarına hocalık yapmaya devam etmiştir.¹³⁶ Abdülhak Hamid’in Mekteb-i Osmani’de okumuş olabileceğine dair görüşler vardır. Ancak kesinleşmiş bilgiler olmadığından, bu görüşler tahminden öteye geçememiştir.¹³⁷

Hoca Tahsin Efendi, Nice’de hayatını kaybeden Fuad Paşa’nın cenazesıyla birlikte İstanbul’a gönderilmiştir.¹³⁸ Dönüşünden kısa bir süre sonra 1867’de Darülfünun

* Hayrullah Efendi ulema sınıfındandır ve medresede eğitim görmüştür. Bununla birlikte Askeri Tıp Okulundan mezun olmuş ve yaşamını devlet hizmetine adanmıştır. Tahran’a Büyükelçi olarak atanmadan önce Eğitim Bakanlığında çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1866’da görev yaptığı Tahran’da ölmüştür. *İslam Ansiklopedisi*, s.393-94

¹³⁶ İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, s. 544; MARDİN, Şerif, *a.g.e.*, s.222-224; *İslam Ansiklopedisi*, s. 61-62

¹³⁷ ERGİN, Osman, *a.g.e.*, s. 380

¹³⁸ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.325

müdürü olmuştur. ¹³⁹ 1870’de modern bilimsel düşünceleri ve deneyleri nedeniyle görevinden alınmıştır.¹⁴⁰

Hoca Tahsin Efendi Paris’te kaldığı süre içinde Yeni Osmanlılarla yakın ilişki kurmuştu. İstanbul’a döndükten sonra Cemaleddin El Afgani ile tanıştı. Geleneksel yönü ve Fransa’da almış olduğu eğitim Tahsin Efendi’yi İslam ve Doğal Bilimler arasında bir uzlaşma yolu bulmaya itmiştir. Valney’in “Lai Naturelle”adlı eserini tercüme etmiştir. Ayrıca Psikoloji üzerine ilk tez çalışmasını yapan kişidir. Bunların dışında genel okuyuculara modern astronomi teorileri konusunda ilk Türk kitabını yayınlayan yine Hoca Tahsin Efendi’dir.¹⁴¹

2.6.6. Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi, daha önce de belirttiğimiz gibi Hoca Tahsin Efendi ile birlikte eğitim için Fransa’ya gönderilmişti. Medrese kökenli olmasının yanı sıra 1847’de sivil rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için açılan Darülmualim’de eğitim görmüştür. Paris’te almış olduğu eğitimle modern ulema sınıfının oluşmasında öncü olmuştur. Hoca Tahsin Efendi gibi Mekteb-i Osmani’de Türkçe ve din dersleri vermiştir. Selim Sabit Efendi ayrıca bir Ermeni okulu olan Muradyan Mektebinde Türkçe derslerine girmiştir.¹⁴² 1862’de İstanbul’a döndükten sonra; çeşitli devlet kademelerinde

¹³⁹ Mehmed Esad, *a.g.e.*,s. 69

¹⁴⁰ AKYÜZ, Yahya, *a.g.e.*, s.156

¹⁴¹ GÖVSA, İbrahim Alaettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, s. 83-176 CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.325

¹⁴² ORHONLU, Cengiz, *a.g.e.*, s. 57-58

çalışmış, müdür yardımcısı olarak Galatasaray Lisesine atanmıştır.¹⁴³ Darülfünun ve Darülmualim’de dersler veren Selim Sabit Efendi, Meclis-i Maarif-i Kebir üyeliği* görevinin yanı sıra pedagoji alanında pek çok kitap yazmıştır.¹⁴⁴

2.6.7. Pavet de Courteille

Mekteb’in tarih öğretmeni olan Pavet de Courteille, ayrıca Mekteb-i Osmani Denetim Komisyonu üyesidir.¹⁴⁵ Societe Asiatique ‘in de üyeleri arasında olmasının yanı sıra birçok tercüme esere imzasını atmıştır. Nabi Efendi’nin Hayriye isimli eserinin Fransızca tercümesi “Conceilles de Nabi Efendi a son fils Aboul Khair”i 1857’de Kemal Paşazade’nin Mohaçnamesi’nin Fransızca tercümesi “Histoire de la Compagne de Mohacz”ı 1859’da Türkçe metinleri ile birlikte Paris’te neşretmiştir. Bunlardan başka “Etat Presedent de l’Empire Ottoman d’apres les documents officiels 1876” (Ubcine ile birlikte), “Mirdaj Nameh 1882”, “Tezkereh-i evlia 1890”, adlı eserleri vardır.¹⁴⁶

2.6.8. Joseph Antoine Aleksandre Mennequin

Edouard le Barbier’den boşalan Tarih ve Coğrafya öğretmenliğine Eylül 1960’ta getirilmiştir. 10 Haziran 1808 Paris doğumludur. Eğitimine bir manastırda başlamış, sonradan College Bourbon’a girmiştir. 1825 Ocak ayında Versailles’da ilm-i belagat ve felsefe eğitimini tamamlamıştır. 1827’de Mennequin, M. Borderie tarafından Versailles

¹⁴³ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.324

* Chambers’a göre Meclis-i Maarif-i Kebir üyeliğinden sonra başkanlığı görevinde de bulunmuştur.

¹⁴⁴ KANSU, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Ankara 1930, s.94-97

¹⁴⁵ AKÜN, Ömer Faruk, “Şinasi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.11, s.545-560

¹⁴⁶ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 37

piskoposluğuna atanmıştır. On sekiz ay sonra kendini iyice ilahiyata vermek için bu görevinden ayrılmıştır. 1831 yılında Versailles’da Institut de Monsieur Sandre’ye girmiştir. Burada iki yıl öğrenim gören Mennequin çok geçmeden Paris’te Institut de Monsieur Sandre’ye girmiş, orada üç ay, sonra Bac sokağında bir başka enstitü’de üç yıl öğretmenlik yapmıştır. 1838’de pansiyon hocası olmuş, o tarihten itibaren niversite camiasında da tanınmıştır. İntihar zerine bir inceleme yazısı yazarak, Besançon’a yarışmaya göndermiş ve Akademi tarafından verilen ikinci derecede bir ödül kazanmıştır. Mekteb-i Osmani’ye girene kadar pansiyon hocalığı yapmış olan Mennequin, mektebin lağvına kadar da 1862-63 yılı hariç Tarih, Coğrafya ve Kozmoğrafya derslerinin sürekli hocası olmuştur. Mekteb-i Osmani’nin kapatılmasından sonra hizmetlerinden dolayı kendisine Mecidi Nişanı verilmiştir.¹⁴⁷

2.6.9. Sardou

Fransızca ğretmenidir. 14 Mayıs 1832 Rouen doğumludur. Liseyi bu şehirde okumuştur. 1850 yılında ilm-i belegat onur dln kazanmıştır. Edebiyat dalında Paris’te lisans eğitimini yapan Sardou, 1854’ten itibaren Paris’in birçok enstitülerinde (Chaine, Bousquet, Ebrard, Crosnier, Loubens) ders vermiştir. 24 Haziran 1860 tarihli bir dilekçe vererek Mekteb-i Osmani’ye Fransızca ğretmeni olarak girmek istemiş, Eylül 1860’ta isteği kabul edilerek bu göreve getirilmiştir. Sardou o tarihlerde mektebin öğrencilerine zel Larousse isminde bir dilbilgisi kitabı yazmıştır.¹⁴⁸ 11 Muharrem 1285 tarihiyle Paris Büyükelçiliğinden Dışışleri Bakanlığına gönderilen yazıda beş yıllık

¹⁴⁷ BOA.İ.HR.231/13596

¹⁴⁸ şIşMAN, Adnan, *a.g.e.*, s. 37

hizmetinden dolayı Sardou'un bir kıt'a mecid-i nişanı ile ödüllendirilmesi istenmiş¹⁴⁹, 12 Muharrem 1285 tarihli yazıyla da söz konusu istek kabul edilmiştir.¹⁵⁰

2.6.10. Ressam Duber

Mekteb-i Osmani'de resim öğretmenidir. Resim öğretmeni ve ressam olmasının yanı sıra Duber'in önemli bir özelliği de ünlü Osmanlı ressamlarından ve Mekteb-i Osmani öğrencilerinden Süleyman Seyyid Bey'in ilk resim hocası olmasıdır. Okulun açılışından kapanışına kadar feragatla çalışmış olan Duber Mekteb-i Osmani kapatıldığında, okula vermiş olduğu hizmetlerden dolayı dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilerek ödüllendirilmiştir. Ressam Duber'e nişan verilmesi konusunu içeren 26 Rebiülahir 1283 (7 Eylül 1864) tarihli yazı şöyledir.

“Bundan birkaç sene evvel Paris'te Mekteb-i Osmani'ye Resim Hocası tayin olmuş olan Mösyö Duber mekteb-i mezkure'nin dağılmasına kadar hizmetine devamda kusur etmediğinden başka vazife-i memuriyetini dahi hakkıyla ifa eylediğinden kendisine dördüncü rütbeden bir kıt'a nişan ihsan buyrulmuştur.”¹⁵¹

¹⁴⁹ BOA.İ.HR.231/13596

¹⁵⁰ BOA.İ.HR.231/13546

2.7. Mekteb-i Osmani'nin Kapatılması

Mekteb-i Osmani Müdürü Esad Bey, Paris Sefareti'ne H. 7 Zilhicce 1280 (13 Mayıs 1864) tarihli bir layiha göndermiş, öğrenci sayısının artmasıyla mektepteki durumu ve ortaya çıkan sorunları bildirmiştir. Bu layiha, daha sonra sefaretçe H.29 Zilhicce 1280 (4 Haziran 1864) tarihli yazıyla birlikte, Dar-ı Şura-yı Askeriyye'ye havale olunur. Durum derinlemesine incelenir ve H. 4 Rebiülahir 1281 (5 Eylül 1864) tarihini taşıyan uzunca bir mazbata kaleme alınır.

Mazbatada önce Esad Bey'in layihısından söz edilmektedir. Esad Bey'e göre;"O yıla kadar çok masrafla Paris'e gönderilen talebeden adetçe istenildiği kadar bilgili adamlar yetiştirilememiştir. İstanbul'da bulunan Mekteb-i Harbiye ile diğer mektepler aranılan nitelikte mezun vermektedir. Bu bakımdan boş yere masraf yapıp da Paris'e öğrenci gönderilmesine gerek yok gibi gözükmekte ise de, Osmanlı devletinde bulunan fabrikalarda, yollarda, köprü türü inşaatlarda mühendislik ve öğretmenlik yapmak, ayrıca diğer önemli hizmetlerde kullanılmak üzere yüksek maaşlar, harcırahlar verilerek halen Fransız subay ve mühendisleri getirilmekte olduğundan yabancı memurları istihdam etmek yerine bu hizmetlerde kullanılmak ve daha sonra maarif ve sanayi için İstanbul'da kurulacak mektep ve medreselerde hocalık etmek üzere Devlet-i Aliye tebaasından Paris'e her sene lüzumlu miktar talebe gönderilmesine, bunlardan adam yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. O güne kadar kötü idare edildiklerinden Paris'teki öğrencilerden bir şey kazanılmamıştır ve bundan sonra gönderileceklerden de böyle giderse istifade olunamayacağı aşikar görünmektedir. Fransa'ya yaşları küçük öğrenci yollanmalıdır. Zira darsaadette tahsil görüp 25 yaşını geçen öğrenciler Paris'e

¹⁵¹ BOA.İ.HR.221/12863

geldiklerinde lisan bilmedikleri cihetle küçük çocuklarla derse başlattırılacaklar, bu durum onlarda üzüntü ve ümitsizlik yaratacaktır. Çalışma arzusu ve hevesi ile dolu olsalar dahi, yaşları geçkin olduğundan büyük mekteplere kabul olunmayacaklar, olsalar bile talebenin ders ve tahsilden ziyade gezmeye düşkünlüğü eğitimde verimsizliğe yol açacaktır. Küçük yaşlarda talebe gönderilirse, bunların Paris'teki Fransız mekteplerine verilmeleri ve dolayısıyla Mekteb-i Osmani'nin lağvı uygundur. Eğer Mekteb-i Osmani'nin devamı düşünülüyorsa ve her sene 15 yeni öğrenci gönderilirse, yeni gelenler artık pansiyonlara verilmeyip Mekteb-i Osmani'ye dahil edilecekler ve beş sene süresince burada eğitim görecektir. Ancak bu halde müdüre yardım etmek üzere bir yüzbaşı ve talebe içinden kabahatli olanların terbiyesine dikkat için bir onbaşı ile iki nefer gönderilmesi, ayrıca mektep o zaman ki mevcuda yeterli olmadığından, arsası ile birlikte sahibinden bir miktar fedakarlık edilerek satın alınması, binanın elli-altmış talebeyi alacak şekilde bazı ilavelerle hakikaten bir mektep şekline konulması icap edecektir.”

Ancak mazbatada Esad Bey'in düşüncelerinde isabetli olmadığı zikredilmektedir: “Ufak yaşta öğrenciler gönderilmesi istenmesine rağmen bu münasip görülmemiştir. Bir memlekette diğerine küçük yaşlarda öğrenci gönderilmesinin çeşitli sakıncaları vardır. Milletlerin dini inanışlarının, adetlerinin ve ahlaklarının değişik olmasından dolayı, her millet bu farklı hususlar doğrultusunda çocuklarını terbiye etmeyi ilk şart saymaktadır. Hiçbir milletin kendi çocukları için vatan haricinde bu kaide üzerine kurulmuş mektep bulunamayacağından sıbyanın terbiyesi bakımından başka diyara gönderilmesi kabul olunamamaktadır. Fakat yine Esad Bey'in layihasında

belirtildiği gibi, senede 1500 keseye yakın masraflar yapılmasına rağmen istenen neticenin alınamamış olması konunun müzakere edilmesini ve bir sonuca bağlanmasını lüzumlu kılmıştır. Mekteb-i Harbiye'den Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi, bunların İstanbul'da görmüş oldukları teorik bilgilerin pratik tatbiki için faydalıdır. Ama Paris'e talebe yollanırken her sene hangi sınıftan ve ne kadar öğrenci gönderilmesinin tayininde ve bunların Paris'te hangi mekteplere devam edeceklerinin tespitinde temel oluşturmak gerekmektedir. Yoksa Dersaadet'te asla mektep yoktur, düşüncesi ile Paris'e her sene genç öğrencilerin gönderilmesine hacet yoktur. Zira İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'nin ders programı Fransa'nın Saint-Cyr, Mekteb-i Harbiye'nin Erkan-ı Harb sınıfı dersleri programı da Ecole d'Etat-Major'daki ders programının aynısıdır. Fakat Ecole d'Etat-Major'da Jeodezi ve Topografya derslerinin pratik tatbikatı mükemmel yapıldığından Mekteb-i Harbiye'den her yıl imtihan ile yüzbaşılıkla mezun olup Erkan-ı Harbiye'ye ayrılan subaylardan ilk altısının Paris'e gönderilmesi uygundur. Ecole d'Etat-Major'da 2 sene eğitim görürlerse İstanbul'daki okullarda işlemiş oldukları derslerini tekrar görecek, fazla olarak da teoriğin pratiğini mükemmel olarak yapacaklar, sonra her biri kolağalık rütbesiyle 6 ayı bir piyade alayında ve 6 ayı bir süvari alayında kendileriyle beraber mektepten çıkacak Fransız Ecole d'Etat-Major subayları gibi hizmet edeceklerdir. Üçüncü sene nihayetinde iade ile Ordu-yu Hümayunların Erkan-ı Harbiye bölüklerine katılacaklardır. Böylece bunlar fevkalade iyi yetişmiş Erkan-ı Harbiye subayları olarak, mensup buldukları Ordu-yu Hümayunlarda talim işlerinin ve askeri hizmet müfredatının ıslahatı hususunda hemen muvaffak olacaklardır. Hatta yakın zamanda Erkan-ı Harbiye sınıfı Fransa'daki Ecole d'Etat-Major ile eğitim bakımından aynı düzeye ulaşarak Osmanlı devleti'nin güçlenmesine önemli tesiri bulunacaktır.

Fransa'ya gönderilen subaylar oraya ayak bastıkları günden itibaren İstanbul'a dönüşlerine kadar devam edecekleri mekteplerde veya dışarılarda görecekları her şeyi kavramaya muktedir ve tahsilin lezzetini aldıklarından, boş arzu ve istek eğilimleri kalmamış olacaklarından, bunların Fransa'da kalacakları üç yılın her günü istifadeli geçecektir. Kendilerine yapılacak masrafların semeresinin alınacağı şüphesizdir. Yollanacak Erkan-ı Harbiye yüzbaşları Paris'te Ecole d'Etat-Major'da o memleketin dilinde tedrisat yapacaklarından Fransızca'yı konuşup yazabilecekler, sonuçta Avrupa mekteplerinin hepsinde okutulan Tarih ve Coğrafya derslerini Devlet-i Aliyye mekteplerinde de Fransızca olarak verebileceklerdir. Kaldı ki Mekteb-i Tıbbiye'den dahi bu usulle her sene iki veya üç doktorun belli bir zaman için Paris'in Val de Grace isimli hastanesine gönderilmeleri aynı faydayı sağlayacaktır. Osmanlı top ve tophanesi Prusya usulünde, Tersane-i Amire nizam ve mühimmatı İngiltere usulünde olduğundan topçu ve bahriye öğrencilerinin Berlin'e ve Londra'ya gönderilmeleri hususunun da aynı kaide içine alınması Makam-ı Vala-yı Kapudani ve Tophane-i Amire Müşirliğine, keza madencilik ve makine mühendisliği, tahsil bakımından topçuluğa bağlı olduğundan, bu dallardan Avrupa'ya talebe gönderilmesi meselesi de Tophane-i Amire'ye aittir.

Hukuk, kanunlar, idare, diplomasiye yani mülkiye sınıfı bahsine gelince; Askerlik fenleri için henüz idadiye mektepleri yoktur ve mevcut idadilerden çıkacak çocuklarında yaşları dolayısıyla gönderilmeleri başta izah edildiği üzere uygun görülmemiştir. Bu bakımından Dar-ı Şura-yı Askeriye'ce meselenin halledilmesine dair bir yol bulunamadığı itiraf olunur. Sivil okullarda okutulacak dersler ve verilmesi gereken eğitim için(mülkiye fenleri) Maarif-i Umumiye Nezareti'nce İstanbul'da

Avrupa liseleri tarzında mektep tesisine gidilmesi temenni edilir. Bu tek çaredir. Sıbyan mektepleri rüştiyelerin ilk sınıflarıdır. Rüştiyelerin sıbyan mektepleri de bulunmaktadır. Halbuki rüştiyelerin üstünde sivil eğitim için okul yoktur, bu bir eksikliklerdir. Halbuki askeri okullardan her birinin kendi bünyesi içinde birer idadileri vardır. Bunların masrafları bağlı oldukları kuruluş tarafından karşılanır. Bu okullardaki dersler ortak niteliktedir. Bu okulları bitiren çocuklar ailelerinin istekleri ve kendi istidatları doğrultusunda mülki yani sivil hizmetlere geçebilmektedirler. Bu bakımdan Harbiye, Bahriye, Hendesehane (Topçu Okulu, Mühendishane) ve Tıbbiye idadilerinin birleştirilmesi lazımdır, gibi görülmektedir. Mülkiye Mektebi ismiyle yakın zamanda kurulan okulun dersleri uygun şekilde ve gereğince genişletilip tamamlandığı zaman, idadiden bu okula her sene öğrenci verilerek, bunlardan tahsillerini bitirenlerin birincilerinden senede seneye 2-3 kişinin Paris'e yollanmaları, dönüşlerinde devlet dairelerinde çalıştırılmaları, mülkiyece gerçekten adam yetiştirilmesine ve hazinenin yaptığı semeresiz masraflardan kurtulmasına yarayacaktır. İdadî mektebi Hazine-i Celile'ye yeni bir masraf açmamaktadır. Askeri daireler bütçelerinde kendi idadî mekteplerine mahsus olan meblağı, nizamiye hazinesi bütçesine nakil ve tahvil ederlerse, bundan nizamiye hazinesi karlı çıkacak, böylelikle mülkiye mektebinin ıslahatı bile mümkün olabilecektir. İdadî umumi mektebinin ve mülkiye mektebinin dersleri fihristinde Fransız lisanına büyük bir yer verilmesi, tarih ve coğrafyanın Fransızca okutulması elzemdir. Fakat topçu ve bahriye sınıflarına girecek çocukların ihtisaslarının idadî'ye dahil oldukları anda bildirilmesi ve bunlar için fazladan birer Nemçe (Almanca) ve İngilizce lisanları koymak lazımdır. Her yıl Fransa'ya gönderilecek Erkan-ı Harbiye yüzbaşları ve doktorların aylıkları Ecole d'Etat-Major ve

Val de Grace hastanesi yakınlarında kalacakları hanelerin ücretini, elbise bahasını, yiyecek masraflarını karşılayacak miktarda olacaktır. İleride mülkiye talebesi gönderilirse onlar için de durum aynıdır.”

Yukarıda açıklanan görüşler uyarınca Mekteb-i Osmani'nin hemen lağvıyla talebesinin Paris'in mevcut liselerine dağıtılmaları kararına varılmıştır.¹⁵²

Görülüyor ki Paris'teki Mekteb-i Osmani oldukça pahalı bir deneyim olmasına rağmen, kurucularının yüksek beklentilerini karşılayamamıştır. Ancak okulun kapatılma nedenini sadece bütçe yetersizliğine bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Fransa-Prusya savaşı dolaylı da olsa Mekteb-i Osmani'nin kapatılma kararında etkilidir. Çünkü Fransa-Prusya savaşı Fransız ordusunun prestijine büyük bir darbe indirmiştir. Bu olaydan sonra Osmanlılar Almanya askeri sistemine ve eğitimine yönelmişlerdir. Kısmen bu nedene bağlı olarak Fransa'ya tahsile gönderilen öğrencilerin sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.¹⁵³ Ama belki de Mekteb-i Osmani'nin kapatılmasındaki en önemli neden İstanbul'da Fransa modelinde bir Osmanlı Okulu'nun açılma kararının verilmesidir. Bu karara göre İstanbul'da yeni açılacak okul yani Galatasaray Lisesi en az Mekteb-i Osmani kadar kaliteli bir eğitim sunacaktı.¹⁵⁴

Mekteb-i Osmani'nin kapatılma kararına göre; “Erkan-ı Harbiye, Mekteb-i Harbiye Polytechnique mektebine, Tıbbiye, Ziraat mekteplerine ve Maliye dairesine

¹⁵² ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.52-53

¹⁵³ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.328

devam eden öğrenciler tahsilleri bitimine kadar yerlerinde kalacaklar ve bundan sonra artık Paris'e öğrenci gönderilmesinden sarf-ı nazar edilecektir. Ancak İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'de Fransızca dersi ne zaman takviye kılınır da, Fransızca'yı gereği gibi yazan ve konuşan, lisan bilen Erkan-ı Harbiye yüzbaşları çıkarsa, o zaman bunlar Paris'e yollanacaklardır. Fransa'da bulunacak talebenin nezaret ve idareleri, yine sefarete bağlı olarak sefaret ateşe militeri, lağvedilen Mekteb-i Osmani'nin müdürü Esad Bey'e bırakılmıştır."¹⁵⁵

Kapatılmasına 1864'de karar verilmesine rağmen, Paris'in Grenelle Mahallesi, Violet Sokağı, numara 53'te bulunan Mekteb-i Osmani binası * hemen boşaltılmamıştır. 27 Mart 1867 tarihiyle Dışişleri Bakanlığında Cemil Paşa'ya gelen telgrafta "Salaeddin Bey gelene kadar Grenelle'deki okul binasının boşaltılmaması" istenmektedir. Fakat 1869 yılı başlarında bina kontratı feshedilerek, öğrenciler değişik okullara dağıtılmıştır.¹⁵⁶

Mekteb-i Osmani'nin kapatılmasından sonra Talebe-i Osmaniye Müdürlüğü (Direction des Eleves Ottomans) kurulmuş, Fransa'da hatta Belçika'da tahsil gören öğrenciler bu merkeze bağlı kalmışlardır. Öğrencilere yapılan masrafların 200.000 frank'a yaklaşması karşılığında beklenenin de elde edilememesi, az masrafla daha çok sayıda öğrenci yetiştirme amacı İstanbul'da Batılı anlamda yeni bir mektep kurulması düşüncesini yaratmıştır. Böylece 1 Eylül 1868'de Galatasaray Lisesi açılmıştır. Mart

¹⁵⁴ Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s.72

¹⁵⁵ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.55-56

* Mekteb-i Osmani binasının bulunduğu mahalle ve sokak bugün yine aynı adla anılmaktadır. Bkz. resim 2

1869'da Paris'te bulunan öğrencilerden tahsillerini tamamlamalarına az kalmış olanların orada alıkonularak, diğerlerinin İstanbul'a gönderilmeleri ve Mekteb-i Sultani'ye verilmeleri istenmiştir. Mekteb-i Osmani'nin kapanmasıyla açıkta kalan hocalara 28 Temmuz 1865 tarihinde tazminat olarak altı aylık maaş tutarı 8350 Frank ödenmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca okula emeği geçen öğretmenlerden Sardou, Levy, Mennequin¹⁵⁸ ve Duber'e dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilerek kendileri ödüllendirilmişlerdir.¹⁵⁹

2.3. Mekteb-i Osmani Öğrencileri

Mevcut bilgilere göre; açılışından kapanış tarihine kadar Mekteb-i Osmani'de okuyan toplam öğrenci sayısı 94'tür. Bu öğrencilerin 70'i Müslüman, 24'ü ise Gayrimüslim öğrencilerden oluşmaktadır. Gayrimüslim öğrencilerin 9'u Ermeni, 11'i Rum, 4'ü Bulgar asıllıdır. Görüldüğü gibi, hatırı sayılır miktarda Gayrimüslim öğrenci Mekteb-i Osmani'de öğrenim görmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi; Mekteb-i Osmani, Osmanlı öğrencilerini Etat-Major, Faculte de Droit, Louse le Grand, Faculte de Medicine, Ecole Militaire de St. Cyr gibi, Fransa'nın gözde eğitim kurumlarına hazırlayan bir okuldur. Mekteb-i Osmani'de öğrenim gören bir çok öğrenci, aldıkları eğitimin ardından saydığımız bu Fransız okullarına kabul edilmişler, mezun olduklarında önemli devlet kademelerinde görev alarak ülkelerine hizmet etmişlerdir. Mekteb-i Osmani'de okuyan ve ilerleyen yıllarda kariyerleriyle öne çıkan isimler şunlardır:

¹⁵⁶ CHAMBERS, L. Richard, *a.g.m.*, s.328

¹⁵⁷ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.56

¹⁵⁸ BOA.İ.HR.13596

¹⁵⁹ BOA.İ.HR.221/12863

Agah: 1842 yılında Edirne’de doğan Agah, ya da diğer bir ifadeyle Agah Paşa Mekteb-i Harbiye öğrencilerindedir. 27 Eylül 1862’de Paris’e gelmiş, Ekim 1863-1864’te Mekteb-i Osmani’de bulunmuş, 1864-1867 arasında bir yüksek okula girmek için hazırlık eğitimi görmüş, Ağustos 1867’de Etat-Major’a girmiş, Ağustos 1875’te ülkesine geri dönmüştür. 1873-1875 yılları arasındaki Talebe-i Osmaniye Müdürlüğünden sonra, Paris Sefareti askeri ataşesi olmuş, Erkan-ı Harp mirlivalığı rütbesine kadar yükselmiştir.¹⁶⁰

Ahmed Kadri: Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğrencilerinden olan Ahmed Kadri, İstanbul doğumludur. 1857-1863 yılları arasında Mekteb-i Osmani’de öğrenim görmüştür. İstanbul’a döndükten sonra Karadeniz Boğazı Alayı Kaymakamlığı’na getirilmiştir.¹⁶¹

Ali Eşref: 1842 yılında İstanbul’da doğmuştur. Mekteb-i Harbiye öğrencisiyken 1862’de Paris’e gönderilmiştir. 1863-1864’de Mekteb-i Osmani’de öğrenim görmüştür. Mesleki hayatında Mirlivalığa kadar yükselmiştir.¹⁶²

Aziz: Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden, 1851 Şubat’ında Paris’e gitmiş, Şubat-Aralık 1851’de I.Canot’da, sonra iki sene kadar Metz’de Ecole d’ Artillerie’de, 1853-1858

¹⁶⁰ Mehmed Esad, *a.g.e.*, s.72; CHAMBERS, Richard, *a.g.m.*, s.321; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.119

¹⁶¹ BOA.İ.HR.7549; Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun*, İstanbul 1312, s.120

¹⁶² BOA.İD.40741

arasında Paris'te Ecole des Mines'de, nihayet Kasım 1859'a kadar bir sene Mekteb-i Osmani'de bulunmuş ve yurda dönmüştür. Kolağası olmuştur.¹⁶³

Edhem: Mekteb-i Harbiye öğrencisi olan Edhem, 1856'da Paris'e gelmiştir. 1857-1858 yılları arasında Mekteb-i Osmani'de öğrenim görmüştür. İlerleyen yıllarda Ferik Ethem Paşa olarak karşımıza çıkan bu öğrenci, Erkan-ı Harbiye Reisliğine kadar yükselmiştir.¹⁶⁴

Hamdi: Mühendishane öğrencilerindendir. 1856'da Paris'e gelip, 1857-1861 tarihleri arasında Mekteb-i Osmani'de bulunmuştur. Dönüşünde Binbaşı olmuş, Fransızca öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır.¹⁶⁵

Hüsnü: Mühendishane öğrencilerinden olan Hüsnü, 1856'da Paris'e gelmiştir. Prytanee, St. Cyr, Etat Major Paris'te öğrenim gördüğü okullar arasındadır. 1857-1861 arası Mekteb-i Osmani'de öğrenci olduğu yıllardır. Bu öğrenci 31 Temmuz 1868-12 Haziran 1873 tarihleri arası Paris'te Talebe-i Osmaniye Müdürlüğü ve sonraları Petersburg Sefirliği yapmış olan Ferik Hüseyin Hüsnü Paşadır.¹⁶⁶

¹⁶³ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.113

¹⁶⁴ BOA.İ.HR. 10699; *Mehmed Esad, Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s.67

¹⁶⁵ *Mehmed Esad, Mir'at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun*, s.114

¹⁶⁶BOA.İ.HR. 10699; *a.g.e.*, s.120-121; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.125

Mehmed Saib: Tıbbiye mezunudur. 1859'da Mekteb-i Osmani'de okuduktan sonra Faculte de Medicine'da öğrenimine devam etmiştir. Dönüşünde saray doktorluğu ve Tıbbiye Nazırlığı görevlerinde bulunmuş, Mirivalığa kadar yükselmiştir.¹⁶⁷

Münir: Aralık 1844'te İstanbul'da doğmuştur. Bilal Necip Efendi'nin oğludur. 1858'de Viyana'dan gelmiş, 1858-1859 tarihleri arasında Mekteb-i Osmani'de öğrenim görmüştür. Hariciye Nezareti Tercümanlığı, Paris üçüncü katipliği, Teşrifat-ı Umumiye Nazırlığı yapmış olduğu görevler arasındadır. 1883'de Vezir olmuştur.¹⁶⁸

Raşid: Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden olan Raşid, 1857-1858 yılları arasında Mekteb-i Osmani'de öğrenim görmüştür. Chastagner, Louis-le-Grand , Etat-Major okuduğu okullar arasındadır. Miralay olmuştur.¹⁶⁹

Yusuf: Mekteb-i Harbiye öğrencilerindedir. Paris'te Carre de Mailly'de ve Ecole des Mines'da öğrenim görmüştür. 1863-1864 yılları arasında Mekteb-i Osmani'de okumuş, Binbaşı olmuş ve Umum-u Maadinler Müfettişi olarak görev yapmıştır.¹⁷⁰

Aleksander Mavroyani: Saray Hekimlerinden Mayroyani Paşa'nın oğludur. Beyoğlu Rum Mektebi mezunudur. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gelip, Eylül'e kadar Mekteb-i Osmani'de kalmış, 1864-1867 arasında C.St. Barbe'a, 1867-1870 arasında Ecole de

¹⁶⁷ BOA.İD. 28691, *Mehmed Esad Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 67

¹⁶⁸ BOA.İ.HR. 11931; *a.g.e.*, s. 67

¹⁶⁹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.147; *Mehmed Esad, Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 67

¹⁷⁰ Mehmed Esad, *a.g.e.*, s. 73; ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*,s.158

Droit'e devam etmiştir. Mabeyn Katipliği'nden sonra Belgrad Başkatibi ve Madrid Başkatipliği görevlerinde bulunmuştur.¹⁷¹

Manuk Azaryan: Ermeni asıllı olan Azaryan, 1864'te Mekteb-i Osmani'de bulunmuştur. Dışişleri Teşkilatı'nda Müsteşarlık ve Ayan Azalığı yapmıştır.¹⁷²

Süleyman Seyyid: 1843'de İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Harbiye mezunudur. 1863-1864 arasında Mekteb-i Osmani'de okurken resme olan eğilimi ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Süleyman Seyyid ilk resim derslerini Mekteb-i Osmani resim hocası ve ressam Duber'den almıştır. Resimdeki yeteneğini geliştirmek için Güzel Sanatlar Okulu'na devam etmiştir. Rober Flori, Gustav Blanje* ve Aleksander Cabanel Seyyid Bey'in akademideki hocaları arasındadır. Süleyman Seyyid Natürmort* üstadı olarak tanınan ve kendisi de sanatkar olan Sultan Abdülaziz'den övgüler alan bir ressamdı. Padişah Paris Seyahatinde Seyyid Bey'in Versay sarayından esinlenerek yaptığı bir tualî görmüş, çok duygulanarak övgüler yağdırmıştı. Ressamlığı dışında Mekteb-i Tıbbiye'de, Kuleli Askeri İdadisi'nde, Kız Sanayi Okulu'nda ve Mekteb-i Mülkiye'nin ilk yıllarında resim hocalığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁷⁴

¹⁷¹ ŞİŞMAN, Adnan, *a.g.e.*, s.134

¹⁷² KOÇAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara 1967, s.98

* Blanje'nin 1866 yılında sergilediği bir tabloda Süleyman Seyyid, Osman Hamdi Bey'le birlikte Osmanlı giysilerine bürünerek modellik yapmıştır.

† Natürmort, konusu cansız varlıklar veya nesnelere verilen isimdir. Fransızca Nature morte "ölü doğa" anlamına gelmektedir. Bu terim sanat alanında 17. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlamıştır.

¹⁷³ CEZAR, Mustafa, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1971, s.142; Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 73

SONUÇ

Osmanlı devleti, Batılılaşmanın gereği olarak II. Mahmut döneminden itibaren Avrupa'ya özellikle de askeri üstünlüğünden dolayı Fransa'ya öğrenci göndermiştir. Sayıları gittikçe artan bu öğrencileri birarada tutarak Fransa'nın prestijli kolejlerine hazırlamak amacıyla, 1857 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te Mekteb-i Osmani adıyla bir Osmanlı Okulu açılmıştır. Mekteb-i Osmani kuruluş yeri, amacı, işleyişi ve işlevi bakımından diğer Osmanlı okullarından çok farklı özelliklere sahiptir. Yurt dışında açılan ilk ve tek Türk okuludur. Masrafları devlet bütçesinden karşılanmasına rağmen Fransız Hükümeti tarafından himaye edilmiş ve denetlenmiştir. Okulun işleyişinde ve müfredatın belirlenmesinde tamamen Fransa eğitim sistemi model alınmış ve Fransız eğitimcilerinin rehberliğinde öğretim yapılmıştır.

Geleceğin askeri, teknik ve mülki kadrolarını Avrupa standartlarında yetiştirme idealiyle açılan Mekteb-i Osmani, öğrenci kabulünde din ve millet ayırımı yapmamıştır. Öğrencilerin yaklaşık 1/3'ünün gayrimüslimlerden oluşması bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Mekteb-i Osmani'de öğrenim gören Müslüman ve gayrimüslim birçok öğrenci, aldıkları eğitimin ardından Etat-Major, Faculte de Droit, Louse le Grand, Faculte de Medicine, Ecole Militaire de St. Cyr gibi, gözde Fransız kolejlerine kabul edilmişler, mezun olduklarında önemli devlet kademelerinde görev alarak ülkelerine hizmet etmişlerdir.

Yapılan masraflara karşılık istenen sonucun alınamaması Mekteb-i Osmani'nin 1864 yılında kapatılmasına neden olmuştur. Kapanma kararıyla birlikte, Mekteb-i

Osmani'yle aynı model ve kalitede başka bir okulun İstanbul'da açılması gündeme gelmiştir. Böylece 1 Eylül 1868 tarihinde Galatasaray Lisesi Paris'teki Mekteb-i Osmani'nin devamı olarak İstanbul'da faaliyete geçmiş, bu sayede daha az masrafla daha fazla öğrenci yetiştirmek söz konusu olmuştur.

Pahalı ve kısa ömürlü olmasına rağmen Mekteb-i Osmani kesinlikle boşa giden bir çaba değildir. Mekteb-i Osmani kendinden sonra Batı tarzında kurulan okullara örnek olmakla kalmamış, yetiştirdiği bir çok subay, mühendis ve devlet adamı ile devlet kurumlarının modernleşmesine katkıda bulunmuştur.

ÖZET

Modernleşmenin gereği olarak, Osmanlı devleti'nin son dönemlerinde geleneksel eğitim sistemini düzeltmek ve yenilemek için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu reformlar çerçevesinde Osmanlı Hükümeti tarafından Paris'te Mekteb-i Osmani adıyla özel bir okul açılmıştır. Mekteb-i Osmani yurtdışında açılan ilk ve tek okuldur.

O dönemde, Fransa'nın değişik okullarında çoğu askeri okul mezunu birçok Türk öğrenci vardı. Bu öğrenciler eğitimlerini tamamlamaları için Osmanlı Hükümeti tarafından Fransa'ya gönderilmişlerdi. Fransızcaları yetersizdi. Ancak Etat-Major, St. Cyr ve diğer önemli Fransız okullarına kabul edilmeleri için yeteri derecede Fransızca bilmeleri gerekmekteydi. Öğrenci sayısı arttıkça onları denetlemek zorlaşıyordu. Bu nedenle Cemil Paşa, Paris'te askeri bir hazırlık okulu kurulmasını önerdi. Mekteb-i Osmani'nin kurulma nedenlerinden biri de Mehmed Ali Paşa'nın Paris'te açtığı Mısır Mektebi'dir.

Mekteb-i Osmani 1857 yılında Grenelle Mahallesi Violet Sokağındaki büyük bir kiralık binada açılmıştır. Mektebin ilk müdürü Ali Nizami Bey'dir. Osmanlı Hükümeti tarafından kurulmasına rağmen, Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'nın himayesinde faaliyetini sürdürmüştür. Masraflarının fazla olması nedeniyle 1864 yılında kapatılmıştır. Belki de kapatılmasındaki en önemli neden Galatasaray Lisesi'nin açılmasıdır.

Özet olarak; kısa ömürlü olmasına rağmen, Mekteb-i Osmani Türk Eğitim Sistemi'nin modernleşmesinde önemli bir deneyim olmuştur. Bu okuldan mezun olan bazı öğrenciler sonraki yıllarda general, eğitimci, mühendis ve devlet adamı olarak karşımıza çıkmıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı Mekteb-i Osmani 19. yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesinde temel bir unsur olmuştur.

ABSTRACT

In late Ottoman times some efforts were made to modify and reform the traditional educational system because of the modernization of Ottoman Empire. For this that a particular school established in Paris by the Ottoman Government. It was called the “Mekteb-i Osmani”. It was the first and unique Ottoman school established abroad.

At that time, there were a great of number Turkish students in various French school. Most of them were graduates of Turkish military schools and they had been sent to France by the Ottoman Government to complete their education. These students were so deficient in French. But for admission to the Etat- Major, St. Cyr and others of the important schools, they had to know French enough. As number of students grew, it became difficult for Ottoman authorities to provide supervision over them. Therefore Cemil Paşa suggested to establish a military preparatory school in Paris. One addiotional reason for the founding of the Mekteb-i Osmani was Egypt school in Paris. This school was established by Mehmed Ali Paşa.

The Mekteb-i Osmani was opened in a large rented house in the Grenelle ward and the Violet Street in 1857. Ali Nizami Bey was appointed as the first director. Although founded and supported by the Ottoman Government, it was under the patronage of the French Minister of Public Education. The Ottoman School in Paris was closed in 1864 because of its high expenditure. But perhaps the most important reason in the decision to close the Mekteb-i Osmani was Galatasaray Lycee.

In brief although its lifetime was short, Mekteb-i Osmani is an important experiment in the modernization of Turkish education. Some students who studied in this school later became famous as generals, educators, engineer and statesmen. For all that the Mekteb-i Osmani is of primary study in the modernization of the Ottoman Empire in the nineteenth century.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İradeler:

BOA, İrade-i Dahiliye; BOA.İD.33749; BOA.İD.40741; BOA.İD. 28691
BOA, İrade-i Hariciye; BOA.İ.HR. 9457; BOA.İ.HR.211/12192; BOA.İ.HR.207/11931;
BOA.İ.HR.204/11680; BOA.İ.HR.204/11699; BOA.İ.HR.204/11731; BOA.İ.HR.11695;
BOA.İ.HR.13596; BOA.İ.HR.231/13596; BOA.İ.HR.231/13546; BOA.İ.HR.221/12863;
BOA.İ.HR.13596; BOA.İ.HR.7549; BOA.İ.HR. 10699; BOA.İ.HR. 11931

II. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AKINCI, Gündüz, *Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)*, Ankara 1973

AKÜN, Ömer Faruk, “Şinasi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.11

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001

ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945

ANTEL, Sadrettin Celal, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat I*, İstanbul 1940

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997

ÇETİN, Atilla, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998

CEZAR, Mustafa, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1971

CHAMBERS, L. Richard, “Notes on the Mekteb-i Osmani İn Paris, 1857-1874”, *Beginning of Modernization in the Middle East, The Nineteent Century*, Ed. by W. Polk and R. Chambers, Londra 1968

DAVİSON, Roderic H., “The Advent of the Principle of Representation in the Government of the Ottoman Empire”, *Beginnings of the Modernization in the Middle East, The Nineteenth Century*, Ed.by W. Polk and R. Chambers, Londra 1968

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1939-1943

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, Maarif Matbaası*, İstanbul 1963

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930

KANSU, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Ankara 1930

KARAER, Nihat, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Ankara 2003

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V*, TTK, Ankara 1994

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII*, TTK, Ankara 1983

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1983

KOÇAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara 1967

KURAN, Ercümen, *Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü*, VI.Türk Tarih Kongresi, Ankara 1967

KUTAY, Cemal, “Tanzimat Padişahının 22 Yıllık Saltanatında Temel Hadiseler”, *Tarih Sohbetleri* 7, İstanbul 1968

MARDİN, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, New Jersey Princeton University Press, Princeton 1962

MEHMED ESAD, *Mi'rat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310

Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun*, İstanbul 1312

MÜCELLİTOĞLU, Ali, *Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1949*, Ankara 1954

ORHONLU, Cengiz, “Edebiyat Fakültesi Kuruluşu Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler (1901-1933)”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973

ORTAYLI, İlber, “Batılılaşma Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1983

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1986

ŞİŞMAN, Adnan, *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri*, TTK, Ankara 2004

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi

TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1969

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Türk Meşhurları Ansiklopedisi

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964

YALTKAYA, M. Şerefettin, “Tanzimat’tan Evvel ve Sonra Medreseler”, *Tanzimat I*, İstanbul 1940

Resim 1 1857 yılında Paris'te açılan Mekteb-i Osmani binasının bulunduğu yerin şimdiki görünümü

Resim 2 1857 yılında Mekteb-i Osmani'nin kurulduğu yer olan Paris'in Violet Sokağı bugün yine aynı adı taşımaktadır.

taşımaktadır.

Resim-3 1857 yılında Paris'te açılan Mekteb-i Osmani binasının bulunduğu yerin bir başka açıdan görünümü

Resim 4 Mekteb-i Osmani binasının bulunduğu Violet Sokağının şimdiki görünümü

EK-5

Mekteb-i Osmani Muallimlerinin Taltifi

Paris’de Şakirdan-ı Osmani Müdürü saadetlü Hüseyin Paşa’nın Paris Sefaretine i’ta ettiği tahririn bir tercümesidir.

Lağv olunan Mekteb-i Osmani muallimlerinden Sourdo ve Mennequin ve Levy ve Şanel nam zatları ebna-yı memuriyetlerinde can-ı siperan sa’i ve gayret etmiş olduklarından sebkate eden emeklerine mukafaten birer kıt’a Mecid-i Nişan-ı Hümayunu ihсан-ı niyaza ictisar ile ve mumaileyhim sa’i ve gayretleri meşhud sefiraneleri buyrulmuş olduğu cihetle bu mükafata liyakatlerini şakirdlerinden ziyade zat-ı ali ihfanelerinin tasdik ve takrir buyuracaklarını mamul ederim. Mekteb-i mezburun resim havacesi sabık Mösyö Duber dördüncü rütbeden nişan-ı mecdiyeye haiz olub, muallimin mumaileyhim istihkakça merkumun madünun olduklarından rütbe-i mezkurenin birer kıt’asının ita’sı muvaffak- hakkaniyet görünür bir de mektebin hin elga-i senede ekser şakirdan senti bareb mektebiyle mösyö Bon mektebine nakl olunmuş olup, şakirdan mumaileyhim Fransızca ile adem-i ülfetleri cihetiyle esna-yı tahsillerinde terbiyede muhtaç oldukları dikkat-ı mahsuseye bu mekteplerde senti bareb müdürü mösyö Döbyef ile diğer mektebin mösyö Bunek himmetle baliğa-i mablağ mazhar olmak da olduklarından ezedyad şevk ve gayretlerini mucib olmak üzere mumaileyhimadan Mösyö Döbyef dördüncü ve mösyö Bon beşinci rütbeden birer kıt’a nişan-ı mecdi ihسان buyrulması münasip görülür ise de ol babda ve her halde emr u ferman hazret-i sefaret penahilerinindir. *

* BOA.İ. HR. 231/13596

EK-6

Mekteb-i Osmani Resim Hocası Duber'e Nişan Verilmesi

Fi 26 Rebiülahir sene 1283 tarihinde Maliye Nezaret-i Celilesine buyruldu-yu Ali
Atufetlu Efendi Hazretleri,

Bundan birkaç sene evvel Paris'te Mekteb-i Osmani resim hocası tayin olmuş olan mösyö Duber mekteb-i mezkurenin dağılmasına kadar hizmetine devamda kusur etmediğinden başka vazife-i memuriyetini dahi hakkıyla ifa eylediğinden bahisle kendisine bir kıt'a nişan ihsan buyrulmuş ve vakı'an mumaileyh hidemet vakı'asına binaen sezavar telif görünmüş idüğünden mumaileyh mecidiye-i nişan zi-şanın dördüncü rütbesinden bir kıt'asının i'tası hakkında her ne vech ile emr u ferman inayet-i nişan-ı cenab mülukane müteallik ve şerefsudur buyrulur ise ona göre hareket olacağı sebebiyle tezkire-i seraveri terkimine ibtidar olundu efendim

fi 16 Rebiülahir sene 1283

Maruz Hakir Kimesnelere dir ki,

Hema zib tevfir olan iş bu tezkire-i samiye asfaneleri Hazret-i Padişahı buyrulmuş be ber muceb istibza mumaileyh diyet-i mezkureden bir kıt'a nişan-ı Zişan i'tası müteallik ve şerefsudur buyrulan emr-i ve irade-i ihsana cenab-ı icab-ı celileden bulunmuş olmağla ol babda emr u ferman hazret-i veli'ul-emrindir.*

Fi 17 Rebiülahir sene 1283

* BOA.İ.HR. 221/12863